

HARVARD LAW LIBRARY

3 2044 059 347 880

HOFFMANN

A jog lénye

1864

HD

HUN
906
HOF

HARVARD

LAW

LIBRARY

Digitized by Google

1.40

25-8

Hungary

A JOG LÉNYE.

(BEVEZETÉS A JOGTANULMÁNYBA.)

IRTA

és székfoglalóul a magyar tud. akadémia 1863-iki október 12-iki osztály-
ülésében

olvasta

HOFFMANN, PÁL

jogtudor, hit. ügyvéd, a kassai kir. jogakademiánál a római s egyházi
jog nyilv. rend. tanára, magyar tud. akadémia lev. tagja.

PRINTED IN HUNGARY

PEST,

EGGENBERGER FERD. AKAD. KÖNYVKERESKEDÉSE.

1864.

Forty
H

Der Drang des Lebens hat das Recht mit seinen Anstalten hervorgetrieben und unterhält dasselbe in unausgesetzter äusserer Wirklichkeit. — Die Rechtssätze sind abstrahirt aus einer Betrachtung der Lebensverhältnisse und bestimmt, die denselben inwohnende Natur auszusprechen und sie ihnen zu sichern.

Ihering R.

*Geist des röm. Rechts. Lipsce, 1852.
I. köt. 13 és 25. old.*

APR 17 1933

Pest, 1864. Első magyar Egyesületi Könyvnyomda, 3 Koronautca 18 sz.

Fanla és társai.

Habár a természeti világ — szakadatlan változatossága, végtelenbe nyúló terjedelme, a benne rejlő erők mindenhatósága s az ezek tevékenységét kifejező törvények rendületlen következetessége és állandóságánál fogva — bizonyára legnagyobb tárgy szemléletünknek; habár a tanok, melyek e nagyszerű lény, az anyagi világegyetem milliónyi tüneménye nyomán való megismerését közvetítik, legkiválóbban bírnak tudványunkat egyedül kielégítő ama minőséggel, melyből összefoglalólag el is neveztettek, t. i. reálitással¹⁾: van mindaz-

¹⁾ A mily örvendetes e tudományok napról-napra meglepő előhaladása, époly sajnós azon, gyöngéden szólva, egyoldalúság, mely azok művelése körül mindinkább meghonosul. Az anyagi világ körében tett felfedezések feletti elragadtatás, úgy látszik, érzéketlenné tön a szellemi iránt, minek folytán ez utóbbinak nyilvánulatai amazok eredményeinek össztítésénél és egytetemesítésénél mellőztetnek, sőt nem ritkán szelleminek létezése is, legalább implicate, kétségbevonatik, — mert a gerely nem bír ráakadni. Korunk, mely a munkamegosztás, bizonyos határig nagyon üdvös elvének tudományok körébeni részletes fogantatása nyomán oly valóban csodálatos eredményekhez jutott, ugyanez elvvel való határtalankodása által az ismeret országának szervileg összefüggő tagola-

által más kör, melynek miségei és tüneményei nemünknek nemcsak tömegére, hanem legkitünőbb egyéniségeire is sokkal nagyobb vonzerőt gyakorolnak, az emberi szellem olthatatlan tudniszomját nagyobb mértékben felingerlik, erőinket még inkább foglalkodtatják.

E tárgyak: saját benső lényünk, ennek egyetemes viszonylása, rendeltetésünk, társas létünk szerve és szabályzata, végre sorsunk azon setét szorulatán túl, melyen át nemzedékeink az érzéki szem elől el-eltünedeznek.

Ezek körül csoportja forog a tanoknak, melyek, idomszerű függetlenség mellett, kapcsolatban, rokon-

tát teljes feldirib-darabolással fenyegeti, mi a tudomány enyészetét vonná szükségkép maga után. Ezt egyedül is égbőlben leghamarább épen a reáltudományok fogják érezni, s ha más nem, úgy mindenesetre az elmaradhatatlan hanyatlás mutatkozása fog a tudományok megzavart összhangzásának és súlyegyenének helyreállításra indítani. Mert gondolható-e, hogy oly állapot, melyben a tanok egyik fele a másiknak megdöntésére használtatik fel, a fizikával a metafizikát, az anyaggal a szellemit támadják meg lételemben, gyarapodásra szüntelen törekvő nemünket soká kielégítse? holott valódi gyarapodást csak összeségüket átfogó párhuzamban eszközölhetni. „Man kann in den Naturwissenschaften über manche Probleme nicht geböhrig sprechen, wenn man die Metaphysik nicht zu Hülfe ruft; — es ist dasjenige was vor, mit und nach der Physik war, ist und sein wird“ (Goethe). Kizárólag anyagainak észleléséből merített, s azért kizárólag csak is arra vonatkozható tételekkel működő modern sophistáink elméleteik és hypothesisaik, mennyiben az anyagi világon túlterjeszkednek, még sokkal félszegebbek az általuk oly igen lenézett régiebb görög philosophok a priori construált fizikájánál. És nem megfoghatatlan önellenmondása-e az emberi szellemnek, hogy kivívása épen azon eredményeknek, melyek szelleminek létezését legfényesebben: anyag feletti túlnyomóságával igazolják, vétetik alkalmúl az anyag egyedáruságának meg-

ságban állnak egymással: valamennyi az ember szellemi lényéből indul ki, szelleminek létezésén sarkall, ennek megismerését, kifejtését, nemesbítését, megvédését — végletül — uralmát czélozván.

E tanok: a theologia, a philosophia e szó legkiterjedőbb értelmében s a jog- és államtudományok.

Ez utóbbiak tán legnagyobb mértékben érdeklik az embert. Mert nemcsak jobb része nemesbviszonylásaival foglalkoznak, mint a theologia és philosophia is, hanem mert az on viszonylások, melyek a jog- és államtudományok tárgyát képezik, ne-

állapítására! — Örvendetes fordulat állott be, főleg Roscher érdeméből, a nemzetgazdaságtannal, mely egy ideig hajlamot mutatott, a materialismust a jog- és államtudományokban megtelepíteni, s egy második alchymiává tenni; de azon világtörténeti lény, hogy oly combinációt, mely az ember egyik vagy másik, szellemi vagy anyagi részét számba nem veszi, nemünk előbb-utóbb okvetlenül visszautasít, a szellemi és anyagi érdekek azonosságának már most ott is elismerést szerzett (v. ö. Karvasy Ágost, „Népszerű Népgazdaság-tan“ jutalmazott pályaművének, Pest, 1861. 3. §-hozi jegyzet, Kautz Gyula, „Nemzetgazdaság- és Államháztartástan,“ 1862. 3. §. I.), s ez alapon a nemzetgazdaságtan korunk mély bajának csakugyan főorvoslójává lehet. — Hogy a fentérintett egyoldalúság köztünk, legalább jelentékeny mértékben nem mutatkozik, nemzeti geniusunk szerencsés alkatanak köszönhetni, mely elméleti szélsőségekben kedvét soh' sem lelte, s valamint a középkor vallásai fanatizmusával, úgy korunk fanatikus anyagiságával sem birt megbarátkozni. Mily jellemző ellentétet képez p. o. a magyar orvosok és természetvizsgálók ez évi gyűlésezésének folyama a németek ez idén Stettinben tartottéval! Míg amott a geniális elnök a szellemi érdekekre nyomatékosan hivatkozik (v. ö. Pesti Napló, 1863. 216. sz.), addig emitt általános helyeslés mellett az emberiség — majmóktóli származásáról, csoda még, hogy nem degeneráltságáról értekeztek (v. ö. a bécsi Wanderer 1863. 261-dik esti számának tárcza czikkével.)

münk közvetlen productuma; míg a theologia és philosophia köréhez tartozók a karatunktól függetlenül keletkeztek és állnak fen, oly függetlenül tőlünk, mint anyagi részünk anyagi világchozi viszonylásai: születünk azokkal, s azért csak megismerhetjük azokat.

A mily nagy érdekek szemléli a művész saját művét, époly nagy tehát azon érdek, melylyel a jog- és államtudományok, vagy, jobban szólva, a jog és állam iránt természetszerűleg viseltetünk. Mi csodás, leverőleg nagyszerű legyen is a minket környező anyagi világ, s bármily parányi mellette a nemünk-létrehozta jogi és állami szerv: a legközelebb való érdek s azon vonzalom, mely létrehozót létrehozott-hoz vonz, az utóbbit embernek becsesbbé teszi.

Ily túlnyomó vonzerőt nemünkre e tanok mindenkor valóban gyakoroltak is. Bátran mondhatjuk, hogy az összes emberiség állatiság fölé emelkedett része szakadatlan érdekek kíséri, sőt közvetíti is fejlődésöket; hogy legnagyobb küzdelmeink azok tárgya iránt folytak és folynak; hogy velök foglalkoztak a legnagyobb szellemek, még akkor is, ha az ismeret és élet más ágaira irányozták tevénykeségök nagyobb részét. Így: a görög philosophok legjelesbjei, Róma nagy szellemei mindnyájan s csaknem egyoldalúságot szülő kizárólagossággal²⁾, a közép-

²⁾ „Iustitiam namque colimus et boni et aequi notitiam profitemur, aequum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solum metu poenarum, verum etiam praemiorum quoque exhortatione efficere cupientes, veram, nisi fallor, philosophiam, non simulatam affectantes.“ Ulpianus in L. 1. §. 1. D. 1. 1. — „Die Römer waren vorzugsweise zu Einer Wissenschaft berufen, in ihr ging ihr geistiges Streben auf, die Jurisprudenz war ihnen zugleich Philosophie.“ P u c h t a G. F. Cursus der Institutionen. I. 483. old.

kori theologok sz. Agoston példájára s az ujkor majdnem minden kiváló szelleme.

Ennélfogva méltán várhatnók, hogy ezen, nemünkre nézve oly nagyérdekű, évezredek óta elméletileg átkutatott, gyakorlatilag átkísérlett, úgyszólván átélt szervek lénye iránt kétség ne legyen; és mégis, nem tagadhatni, a millió mérföldnyi távolban uszó égitestek misége iránt sem ágaznak szét nagyobb mértékben a szakemberek véleményei, mint a jogé és államé érdemében.

A jog lényének kifejtése e szerint a jogász tudományos hitvallását képezi, s ilyennek tétele pártállás foglalásával azonos. Ennek kikérülhetlensége némileg visszariaszt, nyilatkozni e tárgy iránt oly ünnepélyes alkalomból, mint melyből e sorok irvák; két okból mindazáltal mégis elhatároztam magam' arra.

Először mivel eddigelé csak tanszékeim kis körében, s ott is csak mellesleg, futólag fejezhettem ki tudományunk sarkalata iránti, évtized-hosszu tanulmányozás és gondolkodás fonalán megszilárdult nézetemet: hazánk legfelsőbb tudományi tekintélyét képező ezen díszes testület levező tagjává való, párányi érdememet meghaladó méltánylásbóli megválasztásomért tehát alig adhatok illőbb hálát, mint abeli hitvallásom tüzetes megtételével, követve utánzásra méltó példáját a keresztény egyházak tisztisgetfoglaló hivatalosainak.

Másodszor mivel a szóba hozandó anyag irodalmunkban s tanszékeinkről jobbadán csak az egyik, s pedig épen a szerintem, elhagyandó szempontból tárgyalatik; míg azon fölfogás, melyhez meggyőződéseim legszilárdabbikával csatlakozom, csak nyom-bani megczáfolás okából szokott felhozatni, azaz oly érvekkel kapcsolatban, melyek nem annyira ama fel-

fogás igazolását, mintsem inkább a megczáfolhatóság kényelmét czélozzák.

Egyébiránt soraim kikertülhetetlenül vitázó jellemét a legnagyobb jogászok egyikének szavai mentik: „In den Controversen liegt der Keim der Wissenschaft.“³⁾

I.

A JOG ALAPJA.

(Lehetősége).

Meddig külérzékeink ismertető erejével hatni bírunk, mindvégig oly tárgyakra akadunk, melyek keletkezése, létezése, hatálya és elenyészte megtörhetetlen kényszerűséggel uralkodó törvények, fizikai törvények szerint megyen véghez. E merőben természeti kényszerűséghez képest való léten kívül, más létet az érzéki világ nem foglal magában.

Csak ha minmagunkra és embertársainkra irányozzuk külérzékeinken át a bensőnket eltöltő hatalmas felfogási képességet, találunk öntudatunk segédletével lényekre és létre, melyek részben szintazon kényszerűségnek hódolnak ugyan, de e mellett félreismerhetetlen kifejezést adnak a kényszerűség ellentétének: a szabadságnak is.

A lét, ugyanis, melyet eként észlelünk, az emberi lét, már küljelenségeiben, de még inkább ezek okaiban kétségtelen önelhatározás képességével: a karattal felruházott lényekre mutat.

Az akarat, vagyis azon lehetőség, saját tevékenységét kínálgató többféle minőségű közül

³⁾ Puchta, i. h. I. 307. old.

szabadon megválasztani: a cselekedhetés képezi a jog lényének kifejtésénél a kiindulási pontot. Ebben jogászok és philosophok kivétel nélkül megegyeznek még, habár egy részök azt kellőkép nem méltányolja, arra elégséges súlyt nem fektet.¹⁾

Az akarat egyik képessége annak, mint szemlemnek nevezünk: az anyag minden önelhatározást kizáró kényszerűségnek hódol. Kitetszik ebből, hogy a materialismusnak, hacsak a fogalmakkal szemfényvesztő játékot úzni s önmagának ellenmondani nem akar, jognak lehetőségét tagadnia kell, a mint hogy tételeinek folyományai a jogrend alapjait csakugyan meg is támadják. Az anyag számára nincs jog, hanem merő physikai kényszerűség; az anyag nem ural, hanem mindvégig föltétlenül uraltatik.

E szerint szelleminek létezését általában s különösen az ember szellemiségét jog szempontjából ép úgy el kell ismerni, mint a religio és ethika szempontjából, melyekével amannak kiindulási pontja összeesik.

De az ember szelleme és befoglaló akarata is korlátolt: egyrészt a vele kölcsönható, természeti kényszerűségnek hódoló anyagon, azaz külsőleg s azért látszólag; másrészt alkatánál fogva, azaz lényegileg, valójában. E korlátoltság oly szembeötlő, ki-ki által oly tisztán érezhető és tapasztalható, hogy bebizonyítást sem igényel.

¹⁾ T. i. azok, kik a jogot egy képességre szeretnék építeni, mely a szabadság ellentétének, a szükségképeninek kijelentője: az észre. Ezek szinte kénytelenek elfogadni az akaratit képességet joggali kiindulól; de minthogy ettől csak ugrás által juthatnak el az építkezéseknek kiszemelt alapra, ösztönszerűleg sietnek azt mielőbb megtenni, nehogy a kettő közötti hézag nagyon is szembeötlővé nőjjön. V. ö. P u c h t a, i. h. I. 2. §.

Szellemünk, akaratunk alkata miatti korlátolt-sága tökéletlenségéből származik; tökéletlen pedig csak tökéletlenség nélkül való miség, tökély létezésével szemközt lévén gondolható: szellemünk, akaratunk korlátoltságának oka, egy nálánál magas szellem és akarat, merő szellem, merő akarat, más szóval istenség létezésében fekszik.¹⁾

E fogalmat kifejtteni, nem a jogtan feladványa; de magát a fogalmat nem mellőzheti. Mert a lét egységi kapcsolatánál fogva a létező minden tudományra nézve létezik, habár tüzetesen csak egy tárgyalja is, s mert a mely tudomány a saját körén túl valót, de arra áthatót mellőzi, az a valóval jó meghasonlásba, azaz tévelynek indul²⁾.

Hogy istenség létezése vagy nemlétezése, az ember szellemiségét bár fel is tévén, jogra nagy fontosságú befolyást gyakorló tevény, az már az eddigi fejtegetésből kiviláglik; ámde mi ben áll az istenség jog körén túl felmerülő fogalmának befolyása a jogra?

E kérdésre adandó feleletem, előző megjegyzést igényel.

Bizonyos oldalról, egy majdnem a legujabb időkig nagy tekintélyben álló iskola részéről megszoktuk, hogy mindazon írókat, kik a jogfogalom kifejtése közben az istenséget akármiképp szóba hozzák,

¹⁾ V. ö. Puchta, i. h. I. 1. §.

²⁾ Kitészik ezekből nemcsak hiúsága, hanem alaptalansága is Grotius azon ismeretes tételének, miszerint istenség nemlétezése esetében is megállhatna a jogrend. Hiúsága: mert minek feltenni olyat, minek ellenkezője a létező és megszünhetetlen; alptalan: mert a jog alapfeltételezvényével ellenkezik. A jogász az ember szellemiségének elismerése fonalán istenség elismerésére kénytetik.

egy másik, az u. n. theologiai iskolához számítják. Így történt ez névszerint Puchta-val is⁷⁾.

Ez eljárás a legfelületesb felfogásra mutat, mert népszerűleg szólva, egy edénybe veti össze a legkülönbözőbb dolgokat.

Vannak, vagy inkább voltak ugyan jogászok és nemjogászok, volt ugyan egy, jóideig szinte uralgó iskola, mely egyoldalú s azért helytelen felfogás nyomán a jogrendet és államot, sőt az emberi élet minden szervezetét azzá akará tenni, mivé lenni sohsem fognak, minthogy ellenkeznek az ember és emberi viszonyok elpusztulhatatlan természetével: egy nagy vesztegintézeté; mely az embert bölcsőjétől a sírig ragálylyal környezett utasnak tekinté s ehhez képest annyi ovatossággal vevé körül, miszerint erejének, képességeinek kifejtésére csak igen szűk tere maradt. Ez iskola a jogot a theológiába, az államot az egyházba vélte bekebelezhetni.

Volt idő, midőn ez iskola elveinek gyakorlati megvalósításához is fogtak; de a gyakorlat örökre megczáfolta azokat. Kik azóta hason elveket hirdettek, azok csak mintegy vizshangja halálosan elnémult ajak szavának.

Neveztessek már most, ha úgy tetszik, ez iskola theologiaiinak, minthogy követői jobbadán egyszerűn theologok voltak; de abba helyezni el különbség nélkül mindenkit, ki a jog alapeszméi nyomán — mit látó szem ki nem kerülhet — az istenség fogalmára akad s ezt a létező viszonyláshoz képest számba veszi, a nélkül, hogy ez utóbbinál amaz iskola nézletével és intentiójával köze volna: ez eljárás époly félszeg, mintha p. o. theologia iskolához

⁷⁾ V. ö. Pauler T. Bevezetés az észjogtanba. Pest, 1852. 174. §. s jegyzetét.

számítanánk minden jogászt, ki nem istentagadó, vagy mintha physikusoknak neveznök magunkat, mivel a dologbeli jogintézmények tárgyalása közben a dolgok némely természeti minőségeiről mi is értekezünk.⁸⁾

Istenség létezése szintoly jog körén kívül eső tény, mint a dolgok physikai minőségei; valamint pedig ez utóbbiak egynehánya, mint p. o. oszthatóságuk, használatbani kisebb-nagyobb tartósságuk, ingó és ingatlan voltak nevezetes befolyást gyakorol a dologbeli jogviszonyok alakultára s azért a tárgyi jogban tekintetbe vétetik: szintűgy szükséges, hogy istenség jogra nézve még jelentékenyebb, mert ennek kiindulási pontját meghatározó létezését is a való viszonyláshoz képest számba vegyük.

Nem abban áll a jogtudomány önállósága, hogy minden körén túl felmerülő előtt szemethúnnyjon. A jog az emberi lét csak egy részének szervezete ugyan; de ne feledjük, hogy e rész alkatrésze az egységes emberi létnek. A szaktudománynak e kapcsolatot nem szabad ignorálnia. Önálló a szaktudomány: ha a körén kívülit, de abba áthatót ez áthatáshoz képesti való viszonylásában fogja fel. A tudományok önállósága: tagolatban kölcsönható, nem chinai elszigeteltségben megmerevedett egyenjogu potentiák önállósága.

Már most félreértetéstől félelem nélkül felelek a fenforgó kérdésre.

⁸⁾ Meg kell egyébiránt vallani, hogy nincs kényelmes módszere a megczáfolásnak, mint a megczáfolandót küllátszatos hasonlatosság alapján egy már megczáfolt elmélettel sommás uton azonosítani. A mélyebre nem tekintő többség hivőleg hajol a mystificatióra s nem veszi mindjárt észre, hogy érdemleges czáfolattal voltaképp adós marad a szigorú ítész.

Az istenség jogtan körén túl felmerülő eszméjének jogbai áthatása abban áll, hogy a jog alapját: az emberi szabadságot, akaratképességet minősíti. A jog kiindulási pontja, ugyanis, nem kizárólag jogi; valamint minden különága az emberi lét szervezetének, úgy a jog is nem specificus, hanem genericus tevényből indul ki. Az akaratképesség a religiónak és erkölcsiségnek is alapja: e közös tevény tehát nem állapítható meg egyes külön-szervezet szempontjából.⁹⁾

Az akaratképesség, melyből a jog eszméje kiindul, egymagában nem létezik; csak egyik képessége az azon egységes lénynek, melyet szellemnek nevezünk. Midőn e képességet a jog eszméjének felfogásánál kiindulásul vesszük, mellőzzük ugyan a szellem egyéb minőségeit, képességeit és viszonylásait; de e mellőzés nem ignorálás, vagy épen tagadás: mert hogy az emberi szellemből az akaratképességet elkülönözhessek, előbb egészében kell e szellemet felfognunk. A jog iránti első felfogás tehát külről vétetik, mintegy kölcsönöz tetik; csak mit e kölcsönzéssel fogalmunk hatalmába ejtünk, az lesz sajátossá a jog külön-szervezetének specificus kifejtésére.

Eként és ezért van, hogy az ember akarati képességének felfogásánál szellemiségének, s ezé nyomán az istenségnek, mint a többit minősítő szellemi lény eszméjére kell vonatkoznunk.

Csak is ennyiben: a jogeszme kiindulási

⁹⁾ Azért van egy tudomány, mely az összes tudományok kiindulási köztérét míveli, valamennyit összefűző gyűrűt képez: a philosophia. Ez szolgáltatja ki az anyagot az egyes tanoknak kiképzésül, ez nyújtja a kiképzés főszerszámait s ez foglalja mintegy gyúpontra ismét össze valamennyinek egyetem es eredményeit.

tevényének teljes miségébeni és való viszonylásában, azaz hív felfoghatása végett kell a jog lényének kifejtésénél ama előfogalmakra reflectálni. Nem, miként a theologiai iskola tévé, a végre, hogy az isteni akaratból, mely jog tárgyában kinyilatkoztatva sincs, merítsük a jog tartalmát; hanem az okért, hogy a jog alapját: az emberi akaratképességet való lényében s ehhez képest lehető hatályában felfoghassuk, és szem elöl ne téveszszük azon benső kapcsolatot, mely az emberi lét egységénél fogva jogot, religiót és erkölcsiséget, az emberi szellem e hármasság gyakorlati hatkört, habár önállóságban, összefüzi. Nem mintha a religió- és erkölcsiségből akarnók a jogot levezetni, hanem mert az ember nemcsak jogi, hanem religiói és erkölcsiségi viszonyokban is áll, mindháromban akaratával tevékeny.

A jog különszerve nincs alárendelve a religiónak és erkölcsiségnek, mert mindenik más-más téren hat és sajátján mindenik önálló; de mivel mindegyik az egységes emberi lét szerve, az egyes szervek nemcsak külön-, hanem össze- is hatnak.

A jogszerv ily alaponi construálásával tehát sem nem azonosítjuk a jogot a religióval és erkölcsi renddel, sem nem rendeljük alá ezeknek amazt; hanem csak egyszerűen oly tért foglalunk el, melyen a jog különszervének emberi lét egyéb szerveivel való összefüggése mutatkozik. Valamint és mivel nincs ember, kinek léte merőben jogi viszonyokból áll, épügy és ugyanazért a jogszervet sem helyezhetjük iszoláló alapra, melyről létünk egyéb viszonyainak szerveihez, melyek a jogszervvel egyetemben egységes létünk kölcsönható szervösszeségét képezik, csak ugrás által juthatnánk el, s nem mutatkozhatnék azon benső kapcsolat, mely összes

viszonyainkat, következésképp azok szervezeteit is kétségtelenül átfogja.

Ha valaki mindezek után is hajlandó, a jog ebéli alapfelfogását a theologiai iskoláéval azonosítani, úgy ebéli tévelyét jog kútforrása iránti deductióm¹⁰⁾ okvetlenül el fogja oszlatni.

Az emberi szabadság, akaratképesség ama tevény, melyből a jog eszméjéhez juthatni, az alap, melyen a jog nyugszik. Korlátoltnak mondtuk ez akaratot; isteni akarat létezése szempontjából korlátoltnak.

E korlátoltság oly lényeges minősége az emberi akaratnak, hogy hiányában a jogot azon meg nem alapíthatnók. Mert a jog akaratképességgel felruházott lények némely viszonyainak szerve ugyan, de nem korlátlan akaratú lények viszonyaié. A jog, ugyanis, az emberi akarat bizonyos téreni hatályát: uralmát szabályozza; szabályzat pedig csak korlátoltra vonatkozhatik. A korlátlan, vagyis merő akarat számára époly kevésbé van jog, mint akarat teljes hiányában való anyag számára: amaz minden jog felett, emez minden jog alatt áll, Csak azon mintegy középminőség, mely az emberi szellemet s ebben való akaratképességet jellemzi. nyit a jognak tért, jelezi az éghajlatot, mely alatt a jogszerv divik.

A jogban t. i. sajátos és vegyülete találkozik két ellentétes tevénynek a szabadságnak és kényszerűségnek. Tudományunkban ez ellentétet a jog szó kétféle: alanyi és tárgyi értelményének felhasználásával szokták elosztani. Mondatik, hogy a szabadsági tevény az alanyi jogban, a kényszerűségi a tárgyiban rejlik.

¹⁰⁾ Alább a II. cikk.

Nézetem szerint e megkülönböztetés, kivált ha élére állíttatnék, hamis és veszélyes. Hamis azért, mivel a jog alanyi értelemben véve sem merő, hanem tárgyi jog-korlátozta szabadság: tehát az alanyi jogon is mutatkozik a kérdéses ellentét; valaminthogy a tárgyi jog sem merő kényszerűség, hanem szabadsági szabályzat. Veszélyes pedig amaz ellentét ilyképeni megszüntetése azért, mivel a jog alapja és ehhez képesti való lénye iránt félreértésre vezet. A jog ugyanis, lényegesen sarkall azon ellentétet, mely az emberi szabadságot jellemzi; azért a jogon is kell mutatkoznia ez ellentétnek. Valamint a jog alapja: akaratképességünk korlátozott, úgy a jog is, akár mint akaratunk hatálya egy részének szabályzatát tekintjük, akár mint akaratunk hatályának e szabályzathoz képesti lehetőségét, szükségkép tartalmaz szabadsági és kényszerűségi tevényt.

A jog fogalmában fenforgó ellentét tehát, mivel a fogalom tárgyában is lényeges minőségkép előfordul, nem megszüntetendő, mi hamis fogalomra vezetne, hanem megmagyarázandó, s a mondottakban lelte is már magyarázatát.

E nagyjelentőségű ellentét ilyképeni felfogásához csak úgy juthatni el, ha az emberi akaratot az isteni akarral párhuzamítjuk s e párhuzam által minősítjük. Mert akaratunk korlátoltsága adván a jognak úgy szólván létet, e korlátoltság okát, a korlátolót kell mindenekelőtt meghatározni; ezt pedig másban nem találhatjuk fel, mind azon viszonylásban, melyben tökéletlen szellemünk és akaratunk a szellemi és akaratú tökélyhez: istenséghez áll. A társasulási ösztön, a hasznosság, az észszerűség stb. mikre a különféle iskolák a jo-

got fekteték, csak mindmegannyi útmutatók e korlátoltság jellemére, de végokának nem tekinthetők. Így névszerint, az észszerűség csak egyik kvalitása az akaratunk körül vont határszabályzatnak, de ennek sem oka, sem kútforrása. Az ész, ugyanis, azon képesség lévén, a szükségest megismerhetni, csak eszköz lehet akaratunk korlátoltságának felfedezésére, mennyiben ez utóbbinak észszerűnek, azaz észszel felfoghatónak kell lennie; az ész a közvetítő a korlátolt emberi akarat s korlátozója közt. Egyik képességünk, s az ész nem egyéb, nem lehet egyszersmind végoka egy másik képességünk: az akarat tökéletlenségének s ebből folyó korlátoltságának. Mert habár igaz is, mit Puchta az emberi ész bálványzókat nagy megütközésére állít,¹¹⁾ hogy észnél becsesb miség szellemünk és ennek szabadsága, s hogy amavval csak az utóbbinak tökéletlensége miatt ruháztattunk fel, mint a szükségesnek felfedezőjével, melyet ebéli miségénél fogva az akaratával korlátlan hatályú istenségnek nem tulajdoníthatunk; de maga az ész nem tökéletlenség, hanem ez utóbbinak hatásai ellen való óvszer. Az ész szólítja fel, igenis, tökéletlenségében korlátolt akaratunkat hódolatra, de nem mint kényúr: öntetszéséhez hanem akaratunknak objectív viszonylásához képest, mely szemközt az isteni akarat alárrendeltség, embertársaink akaratával szemközt egyenlőség, s az e viszonyt kifejező szabályzat irányában.

Ismétlőleg kell itt kijelentem, miszerint e felfogás távol marad azon félszegségtől, a jogot istenséghez viszonyításunk szabályzatával, a religióval

¹¹⁾ V. ö. Puchta, i. h. I. 4. old.

azonosítani: én a jogot e viszonylásra, mint más szervezet tárgyára ki nem terjesztem, sem nem alkalmazom a religiói szabályzatot a jogi viszonyokra. Csak azt mondom, mit józan ember kétségbe nem vonhat, t. i. hogy háromféle, u. m. religiói, erkölcsiségi és jogi hatkörrel bíró egységes akaratunk korlátoltságának végoka egy korlátlan hatályú akarattal felruházott lényhez: istenséghez, és ennek akaratából létező hasonló korlátoltságú akaratképességgel ellátott lényekhez: embertársainkhoz való viszonylásában keresendő. Elismerni ezt csak istenséghez való viszonylásunk szabályzata, a religió szempontjából, ellenben a jog szempontjából tagadni, annyi volna, mint állítani, hogy az említett három hatkör nem ugyanaz egy, hanem három miséigileg különböző lény hatkörei, mely állításra pedig alig fog valaki vállalkozni.

De ha hármias hatkörben tevékeny akaratunk egyetemes korlátoltságának végokát istenség létezésébe kell helyoznunk, mivelhogy ilyenek nemlétezése esetében akaratunk korlátlan volna: kell-e azért mondanunk, hogy akaratunk jog teréni szabályzata az isteni akaratból ered, vagy más szavakkal, hogy a jog az isteni akaratból meríti tartalmát? Közvetve, bizonyára, a jogi élet szabályzata is azon fölség tekintélyében osztozkodik, ki minden életnek és minden szabályzatnak kútfeje. Ezt bizonyítja a nemzetek közmeggyűződése, melyhez képest oly pillanatokban, midőn a védelmökre felhívott jog közvetlen kútforrásának tekintélye elégtelennek mutatkozik, azt az isteni akarat mindenható tekintélyére, mint másodforrásra vezetik vissza s a jogrend megsértését minden körülmény közt nemcsak saját büntető hatalmoknak, hanem az istenség haragjának is boszuló

szentesítésével fenyegetik. Hanem akaratunk korlátoaltsága végokának istenség létezésébe való helyzésével nincs még a jog közvetlen kútforrásának kérdése eldöntve; csak annyi van ezzel mondva, miszerint akaratunk hatályát istenség létezése tekintetéből kell megszorítanunk. Azonkívül az isteni akarat a jog tartalma iránt egyesén ki sincs jelentve, miként a réligiói tekintetében: a jog közvetlen kútforrását illetőleg tehát az eddigi fejtegetés csak kétrendbeli ismérvet hozott tudomásunkra. Egyrészt azt, hogy a jog felkeresendő közvetlen kútforrása, mint melynek háttérében már fellelt közvetett kútforrások rejlik, mintegy organuma ez utóbbinak: *vocis dei*; másrészt pedig, hogy, mivel akaratunk korlátoaltságának szabályzatát jog terére nézve, mely nemzeties társasulatokban létező lények egymáshoz i k ü lviszonylásainak tere a szabályzatok egyetem es kútforrása ilyenén határozatlanságban, s közvetlen megállapítását mintegy másod- vagy kü lön kútforra hagyta: ez utóbbinak bizonyára olyan nak kell lennie, mely ama társasulatok nemzeties egyéniségei istenalkotta sajátságosságának az amugy is szabadabb hatályra átengedett jogtéren kifejezést adni képes legyen. —

Láttuk, hogy az istenség eszméje, mivelhogy tárgya szellemünk és ebben való akaratunk miségének, helyzetének és lehető hatályának egyetemes meghatározója, akaratunk jog teréni miségét, helyzetét és hatályát is minősíti: miben áll már most e minősítés eredménye? Abban, hogy akaratunk korlátlan hatályra ne törekedjék, hanem hatályában, valamint réligió és erkölcsiség, úgy jog terén is bizonyos szabályzathoz alkalmazkodják.

Ugyanez eredményhez jut el jog lénye iránt felállított minden egyéb elmélet; de míg ezek vala-

mennyen ez eredmény igazolását hatályukkal többé-kevesebbé kiterjedő tevényekben keresik, melyek ismét más, magasb tevény okozatai, addig az általam kifejtett elmélet ez eredmény igazolásában félúton meg nem állapodik, hanem csak is a végokát képező tevényen: szellemünknek, mint teremtménynek, istenséghez, mint teremtőjéhez való viszonylásán vet alapot. Ily, a mondott eredmény igazolásában fél úton megállapodó elmélet névszerint Bentham hasznossági elmélete s az ész legességi jogelmélet, melyek főelvei magok is további igazolást igényelnek, melyet pedig amaz eredményre vonatkozólag csakis az épen kiemelt objectiv viszonylásból merithetnek.

Az emberi akarat hármag gyakorlati hatkörének megfelelőleg, hatályának szabályzata is háromféle: religioi, erkölcsiségi és jogi. Mindhárom az embernek, istenséghez viszonylásából minősítendő szellemiségén, ennek egyik képességén, az akaraton alapszik; mert csak ez nyit lehetőséget oly hatályra, minőre ama szabályzatok vonatkoznak.

A religioi szabályzat vonatkozik istenséghez közvetlenül való viszonylásunkra; kútforrása a ki nyilatkoztatás s nyomdokain az ész.

Az erkölcsiségi szabályzat vonatkozik érzületünkre s ennek saját magunk s embertársaink irányábani külső tettesítésére; ¹²⁾ kútforrása az ész.

A jogszabályzat vonatkozik azon külviszonya-

¹²⁾ Az erkölcsiségi szabályzat is kiterjeszkedik külselekvőségünkre, csak hogy ennek megítélésénél az azt követő érzületre tekint. A jog és erkölcsiség közti különbség legkielégítőbb meghatározása Puchta-nál találtatik (i. h. I. 3. §.). Szerinte mindkettőnek alapja az akarat: az erkölcsiségé az akarat jóra való elhatározottságában; a jogé az akarat önmagában véve, mint képesség.

inkra, melyeket társas öszlétünk és az embernek, mint személyiséggel felruházott lénynek, abban való hatálya feltételez; kútforrása iránt, a vélemények ettől fogva való nagy szétágazása miatt, bővebben kell értekeznem.

II.

A JOG KÚTFORRÁSA.

(Keletkezése.)

Mint minden lét, úgy az emberi is megszámlálhatatlan, egymásba szövődő viszonyok sokaságából áll.

Az emberi létet képező viszonyok egyik osztálya, t. i. az, melyet természetileg alakuló társas öszlétünk külső viszonylási körének mondhatni, mindenkor és mindenütt sajátos, a társas öszlétben résztvevők személyiségének ama körbeni hatályosulhatásának eszméjétől áthatott szervezetben mutatkozik.

Ama viszonyok az, mit jogviszonyoknak, eme szervezet az, mit jognak, tárgyi érteménye szerint, nevezünk.

Két fogalommal állunk itt szemközt, melyek meghatározásában egyértelműség uralkodik, s melyektől mindamelllett a tudományunk sarkalata körül zavar és egyenetlenség kiindul.

Jogviszonyok és jog.

Nincs kétség, hogy amazok az emberi lét azon része, mely jogi szervezetben áll, s hogy a (tárgyi) jog e szervezet kifejezése; de két táborra szakadunk e két alapfogalom egymáshoz való viszonyításában.

Mig t. i. a 16-dik század óta századunk második negyedéig, hatalmas ellenmondások daczára, uralkodónak mutatkozó egyik felfogás előtérbe állítja a jogot s ennek „a véletlen, emberi megfontolás és bölcsesség befolyásához képest különféle keletkezést“¹³⁾ tulajdonít, a jogviszonyokat pedig a jog által miséigileg előidézetteknek, magautánvontaknak tekinti; addig az utóbbi három évtized óta, leginkább Német-honnak, rómaiaké remekségét csaknem meghaladó jogászai érdeméből az ellenkező felfogás lett mindinkább általánosbba,¹⁴⁾ mely előtérbe állítja a jogviszonyokat s azon kétségtelen tény folytán, hogy mindenütt, hol jogszabály jó kérdésbe és tudatra, létező jogviszony forog fen, s hogy viszont mindenütt, hol jogviszony merül fel, a jogszabályzat is készen áll számára: jogot és jogviszonyokat egymást viszont feltételezőknek, mindig egyszerre és együtt létezőknek tekinti, az utóbbiakat az életreálításában, a jogot azon nemzet tudatában és számára, melynek jogi életéhez amazok tartoznak.

Még élesebbé lesz az ellentét e kétrendbeli felfogás legközelebbi következményeiben. Mert míg az utóbbi felfogás nyomán a jog mindenkor bizonyos állapothoz kötött reális létezéssel bírónak, lényegileg tételesnek mutatkozik; addig a másik, a reálitást jog lényeges kvalitásának nem tartva és ezáltal azon lehetőségre nyitván utat, az ember egyetemes természetéből a mindenki

¹³⁾ V. ö. Savigny F. K. System des heut. Röm. Rechts. I. 7. §.

¹⁴⁾ Bizonyítják ezt, többi közt, a német jogászcongressus tárgyalásai, melyeknél a régibb felfogás még csak mutatkozni sem merészelt.

lakozó józan ész segítségével egy u. n. normál jogot levezetni, mely állítólag tekintet nélkül hely és idő különféleségére, mindenütt és mindenkor változatlanul érvénynyel bír,¹⁵⁾ az élet valóságában létező jog mellé, sőt nagyrészt ellenébe is egy eszmebeli jogot állít, mely egyaránt független az élő viszonyok alkatától és természetétől s az e viszonyokban álló nemzetek tudatától, meggyőződésétől.

Kik e századokon át kétségbe nem vont igazoltság tekintélyében álló, irodalmunkban és iskoláinkban egyaránt és kizárólag hirdetett felfogást, úgy szólván, az anyatejjel szívtuk magunkba; kik az e felfogás ellen harczoló érvek hatályát paralysáló mesterséges adparatushoz annyira hozzászoktunk, hogy használása nélkül a való jogéleten már szinte el sem birünk igazodni: nekünk vajmi nehezen esik, e felfogás helytelenségéről meggyőződünk. Mint az, ki mióta szemeit használja folyvást tárgy kettőztető övegen át szokott nézni és látni, csak nehezen fog azon bővös övegtől megszabadított szeme látásának inkább hinni, ha többé nem párosával látja az egyest, mint a megszokott és megkedvelt optikai csalódásnak: úgy mindnyájunknak nem könnyű meggyőződünk, hogy ama jog kettőztető felfogás alig különbözik a például felhozott optikai csalódástól; és lényegesen nehezíti e meggyőződés bennünk való megszilárdulását azon körülmény, hogy legbecsesb élet- és jogelveink a csalképnek elismerendő eszményi joggal látszanak összefüggni s szétoszolni. De ha, elfogultságunkat legyőzve, a kénytető érvek nyomdokain haladunk, lehetetlen természetellenességén ama felfogásnak meg nem

¹⁵⁾ V. ö. Unger József, System des öst. allg. Privatrechts. I. 11. §.

ütköznünk, s a míg csalódásaink honába üzzük képzetünk egy részét s a való mindinkább növekedő s leleplező fényben árad szemeink előtt: új képzetünk azon meglepéssel tetézi a helyesb megismerést követő megnyugvást, hogy ama becses, vizás életfejlődés közben annyira felemelő elvek és érvek, melyek a hibásnak bizonyított felfogással látszottak bensőleg összefüggni, nem hogy evvel együtt megingattak volna, hanem ellenkezőleg edzettebb erőben állnak meg.

Ha, pillanatra félbeszakítva fejtegetésem fonálát, ennek eredményét a fenforgó tárgy iránt való egyéni nézetképződés menetének rövid leírásával mintegy előlegeztem, úgy erre annak megfontolása indított, miszerint igen sokan vannak még, kiknek jognézlete ugyanezen meneten képződött és fog ezután képződni, s hogy meggyőződéseinket néha nem kevesebbé világítják meg a képződésöket környező egyéni mozzanatok, mint magok amazoknak érvei.

A jogviszonyok és jog egymáshoz viszonyításánál előforduló kétrendbeli felfogás fentebb jellemzett ellentétessége szükségessé teszi, hogy jog mikénti keletkezése iránt való fejtegetésemet megelőzőleg ama felfogások igazoltságát ítélet alá bocsássam; mert ha alapos a régibb felfogás, mely egy eszméleti jog felállításához vezetett, úgy jog keletkezéséről tételeimet nemcsak azon kifogás érné, hogy csupán a tételes jogra vonatkoznak, hanem az is, hogy még ezen vonatkozásban is lényeges tévelyeken alapulnak. Kitetszik ebből, mily méltánytalan elvbéli elleneink amaz igénye, miszerint jog lényéről tanainkkal a tételes jogra szorítkozzunk; mintha ember hatalmában állna az elvek és érvek horderejének határt vetni s a való utáni törekvésnek nem azoknak súlya adna irányt.

Mielőtt tehát a jogkeletkezés kérdésének fejtegetésébe ereszkedném, az állítólag létező eszmebeli jog iránt fogok igazolási nyomozást tenni.

Mi sem világítja meg az emberi szellem conceptióit olyannyira, mint létrejöttök története. Ha az eszmebeli jog ebbeli igazolványa után nézünk, azt látjuk, hogy a létezéséről tudat, az emberi nem előhaladott korát tekintve, felette rövid múlttal bír.

A görögöknél, kik még a kétségbevonhatatlan igazoltságú jogbölcselet kiképzésére is „a bölcselkedés többi ágaihoz képest aránylag keveset tőnek,¹⁶⁾“ találunk ugyan az igazság erénye iránt erkölcs-philosophiai elvekre és elméletekre, jog- és államélet fejlődését czélzó politikai értekezésekre és javaslatokra, sőt Platon köztársaság- és törvényekről értekező kétrendbeli munkájában egy tökéletes elméletre, mely szerint a társas élet szervezendő; csak hogy e szervezet conceptiójánál Platon „hamis kapcsolatban saját mély vallási, erkölcsi és politikai idealismusával, a hindu és aegyptusi várnarendszert vette mintául;¹⁷⁾“ találunk továbbá Aristotelesnél „az igazság és állam egy inkább realistikus felfogására¹⁸⁾“ mely az általam osztott nézletet megközelíti: de nyomára sem akadunk oly conceptiónak, mely a napjainkban csaknem codex alakjába öltöztetett eszmebeli joggal azonosítható volna. A görög philosophok jog iránti speculatiójának eredménye távol marad azon ambitiótól, készen jognak hirdetni magát; és habár

¹⁶⁾ Pauler, Bev. 68. §.

¹⁷⁾ Ahrens H. Naturrecht. Braunschweig, 1846. 383. old.

¹⁸⁾ Ahrens, i. h. 384. old.

a legnevezetesebb görög államoknak bölcssek adtak is törvényeket, azt, hogy ez utóbbiak másoknak, mint az illető egyes államoknak, vagy éppen az egész emberiségnek, az első szülőpártól a végivadékig, jogát tartalmazzák, egyikőjük sem képzelé¹⁹⁾.

A rómaiaknál, kik pedig a görögöket „a jogtudomány művelésében jóval felülhaladták²⁰⁾, eltekintve a hol platonisáló, hol Aristoteles, hol éppen a stoa felé hajló, eklektikus, s ugyanazért „eredetiséget és mélységet nélkülöző²¹⁾ Cicerótól, találunk ugyan két kifejezésre, mely az ujkor joginventiójával azonost jelenteni látszik s ez utóbbinak classicitás tekintélyéveli elláthatása czéljából elég csürcsavarásnak volt kitéve: a *ius naturale* és *ius gentium*. Ámde magok a rómaiak e két synonym²²⁾ kifejezést azon tétéles jogintézmények összeségének megjelelésére használták volt, melyek nemcsak nálok, hanem minden általok ismert népnél előfordúltanak. Egy valószínűségben sehol a föld hátán nem létezett és létező jognak eszméje a páratlan jogászi genialitással megáldott rómaiak látkörén fel nem merülhetett volt.²³⁾

A középkor végtére, habár nem is mondhatjuk, hogy abban a bölcsélet „tudományos mű-

¹⁹⁾ „Nam si quis velit Solonis vel Draconis leges appellare ius civile Atheniensium, non erraverit.“ §. 2. J. 1. 2.

²⁰⁾ Pauler, Bev. 76. §.

²¹⁾ Ahrens, i. h. 387. old.

²²⁾ V. ö. Savigny, i. h. I. 22. §. s e kötet I. függelékével.

²³⁾ „A rómaiak ismeretes jogszabálya: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere (§. 3. J. 1. 1.) világosan mutatja, miszerint a jognak gyökerét nem a tétéles törvényekben keresék.“ Pauler, Bev. 76. §. 1. jegyz. Ezen szabály, részben legalább, csakugyan nem gyökeredzik a tétéles jogban, hanem az erkölcsiségben; csak hogy ily gyökeredzéssel nem is terem jogszabály.

velésének nyomára sem akadunk²⁴⁾, csakugyan nem volt azon szellem birtokában, mely az eszmebeli jog felfedezését megkísérthette volna; habár annak hatályosítására az akkori állapotok tabula rasa-ja a legalkalmasb tér volt volna. Magok az akkori népek ezélszerűbbnek látták, az általok fegyverrel legyőzött rómaiak jogát államterületével együtt örökségkép átvenni, mintsem saját jogállapotaik hézagosságát a logikai kathegoriák ürességével tetézni.

Mondhatjuk-e azért, hogy a régiségen és közép-koron át nemünk hiányában volt minden mélyebb és szélesb felfogásnak a jog iránt. Korántsem. Mi maga a jogszerv belalkatát és különhatályát illeti, az iránt a római remekjogászok iratainak ránkjutott töredékei oly találó, kimerítő és derekan kijelentéseket tartalmaznak, hogy észlegeskedő jogászaink dagályos szavalmányai azok után csaknem kiállhatatlanokká válnak; mi pedig az emberiség egyetemes rendeltetése-, valamint a tételes viszonyok koronkénti fejlődéséhez képest jog irányában támasztandó postulátumokat illeti, ezek bőséges kifejezést leltek a bölcséleti és politikai iratokban: de, és ez a jellemző, a nélkül hogy azokból egy minden adott állapottól független érvényű, eszmebeli jog construáltatott, azok részére kész jognak misége igénybe vétetett volna.

A 16. századig kell előhaladnunk, hogy egy merőben eszmebeli jog állítólagos létezésének első tudatára akadjunk, s még jóval tovább, míg e tudatot teljes határozottsággal megalapítani látjuk.

Nem akarok e tudattámadás hosszas késedelmezéséből magának a tudatnak helytelenségére, alap-

²⁴⁾ Pauler, Bev. 83. §.

talanságára következtetést vonni; mert igen sok tárgy van, melyről tudomásunk még sokkal ifjabb s azért mégis kétségtelen helyességű és alaposságú; de nyomatékossá válik ama késedelmezés és végkép kénytelen elenyészni azon tudatbani bizalmunk, ha az ennek tárgyát előidézett speculatióra kellő méltánylást engedő világot vetünk.

Mint az emberi lét egyrészének szervezetét, a jogot bizonyos emberi állapotra való vonatkozás nélkül époly kevéssé lehet gondolni, mint nyelvszabályzatot valóságban divatozott vagy divatozó nyelv nélkül.²³⁾

Lehet ugyan a nyelvek összehasonlítása fonálán bizonyos elemeket összeállítani, melyek a gondolatok izült hangejtésseli kifejezésének többé-kevésbé egyetemes eszközeit képezik, és lehet a logika vagy a különböző irányok szempontjából a nyelvek irányában bizonyos igényeket képezni; de senki sem fogja sem amaz elemeket, sem ez igényeket külön nyelvek nevezni. Ugyiszinte lehet a jog különféle nemzetek körében előfordult és előforduló alkatainak szemlélése nyomán bizonyos tételeket összeállítani, melyek többé-kevésbé egyete-

²³⁾ Sajátságos, hogy ugyanazon korszak, mely egy általános emberi jog konstruálásáról nevezetes, egy általános emberi nyelv eszméjével is foglalkozott. Csak az kár, hogy nem áll hatalmunkban, logikai kategóriákból nemzetet is létrehozni, mely ama nyelvet beszélje, amaz ideális jogállapotba adja magát, vagyis inkább, hogy nem sikerül, az emberiséget nemzeties egyéniségeiből végkép kivetkőztetni; mert egyik vagy másik nélkül alig fog ama gyártandó nyelv emberi gondolatok hirdetőjévé, ama gyártott jog emberi állapot szervezetévé lenni. Tanácsosb azért, a jogban is a létezőnek és képződőnek megismerésére szoritkozni, mint szabályzatok után kutatni, melyek szerint való semmi sem létezik és semmi sem képződik.

mes, de mindvégig a jogképződés nemzeties körein belől ismétlődött, merőben tételes jogviszonyok alkatának kifejezése: tételes jog philosophiája, — és lehet emberiség egyetemes rendeltetése szempontjaból valamint más nemjogi érvekből a jog irányában bizonyos igényeket formálni: jog bölcséletet gondolni; de ama lehetőség csak a tételes jogállapotok többé-kevésbbé egyetemes viszonyainak, eme lehetőség pedig a jogi szerv emberi lét egyéb szerveivel összehatásának méltánylására vezet ez utóbbinak nyomán tételes jogtól különböző szabályzatnak legfeljebb külről való óhajtságára, de semmi esetre sem közvetlen létrehozatalához.

Ellenben elválasztani a jogot az emberi léttől, vagyis inkább ennek nemzeties jellemű jogkörétől, melynek szervezetét az épen képezi, annyi, mint értetetlené tenni ez organismust; eltekintve az élet reálitásából construálni jogot, annyi, mint elhagyni a jog terét. Az eszméleti jog ellenmondást tartalmazó fogalom, nézetem szerint valóságos jogtani képtelenség; mert egy nemlétező emberi állapotnak jogi szervezetéről szólni, épen annyi, mint organisatióját megállapítani egy még eddigelé nemlétező állatfajnak.

Miként támadhatott mindamellet egy nemlétező állapot szervezetét képező, vagy egyszóval nem tételes jognak eszméje? Lássuk az azt előidéző speculatiót.

Mint minden az emberi élet körében, úgy a jogállapot is többé-kevésbbé tökéletlen, s az emberi természet és képességek végkép meg nem szüntethető gyarlóságánál fogva többé-kevésbbé olyan is fog maradni. E tökéletlenség leginkább mutatkozik a jogszerv functiójának létünk más szerveinek, ne-

vezetesen a religiói, erkölcsiségi és közgazdasági szervezetek funkcióikkal való összehatásánál,²⁶⁾ mely összehatást méltányolni, volna a jogphilosophiának, sajnos, hogy, idomilag véve illetéktelen, tartalmilag véve utopikus conceptiók miatt, elhanyagolt tulajdonképeni tárgya.²⁷⁾

Ki nem óhajtaná, már most, e tökéletlenségnek legalább kisebbedését, és ki nem látja, miszerint ez óhaj, gyakori stagnatió és visszaesés daczára, lassan és részletenként tejestül; ki nem hiszi, hogy bizonyos mértékben továbbra is folyton teljestülni fog?

Az ember, lehetőség határai ellen is feltámadó türelmetlensége azonban néha oly hévre emelkedik, hogy, a lassú és végkép soha ki nem elégitő jobbrafejlődést meg nem elégelvén, egyetlen merész lépéssel véli a tökélyt meghonosíthatni; és jellemzete, hogy többnyire épen az állami és jogi szervezet szemeltetett ki emeltyűl a tökélyig törő haladás eszközlésére.

Három ily nevezetes kísérlet tétetett a jogszervezetnek és általa az egyetemes emberi létnek tökéletesítésére; mindhárom, épazon okból, mivel a jogszervezet tökéletlensége kölcsönhatásában mutatkozik leginkább, más szervezetek szempontjából, azaz kivülről: miért is a jog szempontjából e kísérleteket invasióknak nevezem.

Az egyik a theologiáé, nevezetesen a középkorban; a másik a philosophiáé, a 16. század

²⁶⁾ Innen van bizonyára, hogy az egyes tanok kölcsönösen egymás tárgyaik tökéletlenségének szeretik tulajdonítani az emberi élet egyetemes és részleteiben való tökéletlenségét, holott valójában az egyetemes tökéletlenség a minden részletben kivétel nélkül találkozó tökéletlenség-gel jár.

²⁷⁾ V. ö. Puchta, i. h. I. 32. §.

óta; a harmadik a közgazdaszaté a múlt és folyó században.

Az első a jogszerv funkcióját az összes emberi élet átalakításával ép akkor foglalkozó religióéval akará egybehatóbbá tenni: az államnak és jognak egyházba és religióba való bekebelezése által.

A másiknak célja volt, a jogszervet az egyetemes emberi lét előleg megállapított öszszervezetével megegyeztetni: egy állítólag az egyetemes emberi természetből levezetett, tételes jogállapottól független érvényű, merőben észszerűség tekintélyén alapuló jog felállítását által.

A harmadik az anyagi közjólét, egyetemes irányadóul feltölt, sokszor helytelenül megállapított föltételezvényeivel akará öszszhangzásba hozni a jogszervet: a communismus és sociálismus által.

E három kísérletet egyetemes irányában méltányolni, nem tartozik feladatomhoz; de a jog és jogtan szempontjából mindhárom határozottan visszautasítandó. Az első és harmadik: mivel a jogi életet religióival, illetőleg a közgazdaszattal azonosítá s ezáltal a jogszerv sajátlagos hatályát teljesen megszüntetné; a második, mint melynek eredménye képezi vizsgálódásom fenforgó tárgyát, azért, mivel, a jog lényének teljes félreismerésével s a való életnek, melynek egyik szervezetét amaz képezi, teljes elmellőzésével, tételeket merített, vagy is inkább vélt meríteni oly kútforrásból, melyből jog nem ered s mivel, az ily forrásból merített tételeket mindamellet jog jellemével felruházva s ez áljogot a valójog mellé, sőt nagyrészben ellenébe is állítva, a jog terén ellenmondás és zavar színhelyévé tevő.²⁸⁾

²⁸⁾ Innen támadt azon, mindennemű viszonyaink és cse-

Az ember egyetemes természetéből, ugyanis, mely, felváltva az észszel, ez állítólagos jog kútforrásának tartatik, csupán csak szellemi voltunkat, evvel járó akaratképességünket, vagy más szóval: személyiségünket se szempontbóli egyenlőségünket lehet jogot érdeklőleg levezetni, mind megannyi tényeket, melyek, miként értekezésem I. részében megmutattam, jogszabályzatra csak lehetőségét nyitnak, a jognak alapját képezik ugyan, de eltekintve attól, hogy egyszersmind a religió és erkölcsiségnek is alapja s mint ilyen szorosán véve nem is a jogtan, hanem a tanok közös kiindulási terét mivelő bölcselkedés egyik anyagát teszik, azokból magát a jognak tartalmát meríteni nem lehet, minthogy ez nem az önmagában nyugvó abstract emberi természetből, hanem öszetes emberi lények élettevékenység közben keletkezett reál viszonylásai alkatának kifejezése. A mi pedig az ész jogkútforrási minőségét illeti, már kimutattam, hogy az ész, mint a szükségképeni megismerésének tehetsége, a szükségképen valónak egy részét képező jogtartalma levezetésénél is eszközül igenis szolgálhat; de abból magából, az ész, a gondolkodás kategóriáiból a reálitás jellemével bíró életviszonyok jogi alkatát sohasem.

Ez utóbbit, vagyis a jogszervezetet nem meríthetni máshonnan, mint magok az illető szervezetben álló viszonyok természetéből.

Sem az egyetemes emberi természetből, miként a régiebbek állíták, sem, miként egy újabbi philosophiai secta gondolá, logikai kategóriákból, elvont

lekvőségünk abstract jogosultsága iránt való nevetséges kétségkedés is, melyet Schiller oly találón gúnyol: „Jahre lang schon bediene ich mich meiner Nase zum Riechen; Habe ich aber dazu auch ein erweisliches Recht?“

fogalmakból, hanem a való viszonyok ös z e t e s s é g é b ől meritendő azok jogi szervezete.⁶⁹⁾ A jognak elvont fogalmakbóli construálása más tárgyban is méltlése a régibb görög philosophok azon törekvésének, a priori physikához jutni, vagy más szóval: szabályzatot construálni a nélkül, hogy a szabályzatot viselő, a szabályzott maga figyelembe vétetnék.

Hogy csakugyan a jogszervezetben álló viszonyok határozzák meg a jog tartalmát, erről bizonyítást tesz az ös zes tényszerűség s ebben az állítólag ember egyetemes természetéből, vagy ész kathegóriáiból levezetett tételek magok is; mert lehetséges-e, hogy akármelyik p. o. a jóhiszemű birtoklással egybekapcsolt használati jogosítványt, vagy valamely követelés tartalmát meghatározó jogszabály magának a birtoklási, illetőleg kötelmi objectiv viszonynak szemlélése és subsumtiója nélkül, nem mondom hogy levezettessék, hanem csak gondolatban is felmerüljön?

Érezniök kellett ezt magoknak az állítólag egyetemes emberi természetből vont jog hirdetőinek is, s bizonyára ilyféle derengés közben szülemlett meg azon conceptionnak eszméje, mely természeti állapot nevezete alatt ismeretes. Mert lehetetlen volt eszre nem venni, miszerint a fenhéjázólag hirdetett normáljog voltakép mintegy üres térben lebeg; hogy tehát az a nihilismusból kiragadtassék, egy emberi állapotot construáltak, mely az ama jog tartalmát meghatározó viszonyokat szolgáltatassa,

²⁹⁾ Igy is érthető, nézetem szerint, a rómaiak ismeretes axiómája: „non ex regula ius sumatur, sed ex iure, quod est, regula fiat“ (L. 1. D. 50. 17.). Nem elvont fogalmakból, hanem az élet ös z e t e s s é g é b e n létező jogviszonyokból meritendő a jogszabályzat.

épügy, mintha valaki elsőben bábruhát szabna s ennek elkészültével bábót is nyesne hozzá.

És habár ezen soha sem létezett és soha sem is létezendő állapotot tárgyazó conceptio ma már általános az agyrécek honába tüzetik; de viszont ezzel homlokegyenest ellenkező azon felfogás is el lön hagyatva, hogy amaz állítólagos jog eszmebeli voltánál fogva viszonyok reálításával soh' sem is érintkezhetik, hanem mint az a jog, melynek lennie kellene, a reális viszonyok szervezetével csak ellentétet képezhet, — egy felfogás, melyhez képest azon pillanatban, midőn az állítólagos mintajog utósó szabálya is, p. o. törvényhozás útján, tételessé válnék, azon jog is oly szépen és tökéletesen elfogyna, mint öt tojás az ötödiknek is elköltetésével.

E két rendbeli minősítés negatiójával már most jóformán meg sem mondhatni, hányadán vagyunk a részben ama joggal. Mert ha az sem nem az u. n. természeti, voltaképp természetellenes állapotnak szervezete, sem nem merőben eszményi állapotnak, tételes állapotbani megvalósíttatásától mint tűz a víztől elenyésző szervezete: akkor nem marad egyéb hátra, mint azt vagy egészen a tételes jogállapot szervezetével azonosítani, vagyis: velünk együtt azt mondani, hogy e kettő nem kettő, hanem egyetlen; vagy pedig az észjogot mixtum compositummá qualificálni, melynek egyik fele a tételes jogállapot szervezetével szinte azonos, másik fele ellenben seminő állapotra sem vonatkozik, vagy legfeljebb merőben chimaerikus állapotra, mely utóbbinak jogi szervezetéről értekezésünk a még meg nem lőtt róka bőrével közmondásos vállalattal analog, és semmiesetre sem tarthat érvényre igényt a valóban létező viszonyok iránt. Mert oly gondolkodás, miszerint ugy a n a z o n e g y ö s z e t e s jogviszony e g y -

szerre két, még pedig egymásnak ellenmondó jogszabályzatnak legyen viselője; hogy ugyanaz, mit a létező jogviszonyok szervezetéhez képest jogszerűnek kell tartanunk, egyúttal és egyhuzomban jogszerűtlen is lehessen, — egy, meg lehet hogy óhajtható, de egyelőre kétségkívül csak agyrétek birodalmához tartozó állapotnak agyrémszerű szabályzata szempontjából: ily gondolkodás, csak én részéről beszélhetek, agyamban nem fér meg, és jogtudatom, jogérzetem, jog szilárd jellemébeni bizalmam hajótörésével volna azonos.

Lássuk végre eredményeit is a philosophia részéről jog tökéletesbitése céljából tett kísérletnek: mi újat tartalmaz az, állítólag, egyetemes emberi természetből a mindenkiben lakozó józan ész segítségével, vagy épen egyenest ez utóbbiból magából levezetett állítólagos jog; mit hozott létre ama nagy mérvbeni speculatio?

Ennek méltánylásánál el akarok tekinteni mindazon tévelytől, mely ama kísérlet kiindulásának, irányának és eszközeinek, módszerének helytelensége miatt okvetlenül bekövetkezett s mely már a mondottakból, alapvonalaiiban legalább, kimérhető; sőt a napvilágra hozott állítólagos jogtételeket önmagokban véve tüzetes és kimerítő bírálat alá vonni, sem lehet e helyütt feladatam,³⁰⁾ annyival kevesebbé, mivelhogy egy rövid és nagyjára irányzott átpillantás is elég jellemzőre találand.

Bevezetésül a személyiség, inkább philosophiai, mintsem jogi szempontból megállapított, dagályos

³⁰⁾ A 15. jegyzetben idézett munkán át található ily tüzetes bírálatokat, melyeknek eredményeiből, csupán csak a magánjog általános részének anyaga iránt, szép terjedelmű, helyenként csaknem mulatságos bűnlajstromot lehetne összeállítani.

tanával találkozunk, egy philantropikus philippikával a rabszolgaság, személyes függetenség stb. intézménye ellen, mely erkölcstani és jogpolitikai szempontból teljes elismerésünkre érdemes, tartalmilag azonban a keresztény-religiói élet alapelve; sőt már a római jogászok nyilatkozataiban birja előzményét; továbbá abszolút személyjogok, velünk született- vagy ősjogok nevezete alatt egyfel- és összeállításával oly alanyi jogoknak, melyek sem egyenként, sem összeségben nem jogok, hanem összesen véve minden alanyi jog alapfeltételezvénye: maga a személyiség, egyenként szemlélve pedig ez utóbbinak egyes szabad kifejtései³¹⁾: tehát csak alanyi jog fogalmának teljes félreértésével nevezhetők jogoknak. Egyébként a természetes magánjog nem egyéb, mint a tételes, nevezetesen a római magánjog egy szerfelett erőtlén, ez utóbbira vonatkozólag tömérdek félreértéssel járó, sok lényeges jogviszony subsumtiója nélküli reproductiója, — negatívójával pár jelentékeny jogintézménynek, nevezetesen az elbirtoklásnak, elévülésnek és örökjognak, ez utóbbit illetőleg többnyire azon jellemző megjegyzés kíséretében, miszerint a tételes törvényhozás mindamellett jobban tenend, az örökségeket uratlan vagyonnak nem nyilvánítani, — egy megjegyzés, mely által azon állítólagos jog még eszményi minőségéről is önmaga leköszön.

A természetes közjogban az államkeletkezés egy jogelméletével találkozunk, mely szerint soha semmiféle állam sem keletkezett, s melylyel szemközt, ha tételei csakugyan a jogszerűnek kifejezése, minden létezett és létező állam e kvalitásról

³¹⁾ V. ö. Savigny, i. h. I. 53. §. Unger, i. h. I. 60. §.

lemondani volna kénytelen; miért bátran mondhatjuk, hogy ebeli tanait elítélte — a világtörténet. Az állam- és kormányalkat iránti elmélet ellenben nem egyéb, mint elősorolása az eddigelé való-sult ebeli alkatoknak.

Végre a természetes nemzetközi jog, mely a jogászok és észlegető jogászok kedvenc-, és csakugyan díszparipája szokott lenni, az iránt, hogy se méltánytalan, se túlbecsülővé ne legyenek, előleges megjegyzést kell tennem. Nincs kétség, hogy a nemzetközi jog a tétéles jogállapot leggyengébb, leghézagosb és legtökéletlenebb, mert a nemzetközi viszonyokban álló öszszemélyek egyéniségének igen nagy heterogenitásánál fogva leglassabbban képződő, ellenben ugyanaz okból és a fentartását biztosító erőök változékonyságánál fogva leingadozóbb, e mellett az anyagát képező viszonyok nagy szövevényessége miatt lecomplicáltabb s ezért hatályában leköznyebben megakadó szervezete. Mindezek mellett nem lehet csodálni, hogy ezen körben a jogszerv nem bir csak oly tökélyre is vergődni, mint minőt a jogélet egyéb köreiben rég elért, sőt jóval megis haladott; hogy -ennélfogva a jogszerv ebeli hatálya emberi lét egyéb szerveinek hatályával még kevesbbé bir lépést tartani, öszszhanghozólag egyreműködni, s hogy öszszehatásuk eredménye is legtöbb kívánni valót hagy maga után. Igy állván a dolog, s tekintetbe vévén, hogy, valamint az anyagi világban, úgy a szellemiben is az öszszeható potentiák egymásnak nemcsak támogatására, hanem fogyatkozás esetében kipótlására is hivatvák, törekesznek: csak természetes és üdvös, hogy a nemzetek, mint ilyenek, egymáshozoi viszonyainak körében ott, hol jogszervezet nem bir megala-

kulni, a legközelbható egyéb, u. m. a religiói, erkölcsiségi és közgazdászati szervek lesznek hatályossakká, — és ebben fekszik a természetes nemzetközi jognak természetes köz- és magánjoghoz, kivált pedig ez utóbbihoz képest való nagyobb jelentékenységének oka. Jogszervezet részbeni nem létében nagyobb az osztályrész, mely bizonyos körben a többi szervezetek hatályának jut, mintha a jogszervezet teljében fenállna. Hogy ez így van, bizonyítja azon ténykörülmény, miszerint épen a nemzetközi viszonyok körében, mint melyben a (tétéles) jogszervezet legtokéletlenebb, hivatkozunk leginkább nemjogi kútfőből meritett elvekre és érvekre; míg a magánjogi viszonyok iránt, melyek jogszervezete legtokéletesebb, e hivatkozásnak alig van helye. És valójában, az egész természetes nemzetközi jog nem egyéb, mint részint a tétéles (europai) nemzetközi jognak reproductiója, részint és főleg az ezáltal hagyott hézagoknak tétéles viszonyok természetéből, vagy épen nemjogi elvekből vont szabályokkali pótléka. Ha tehát a természetes nemzetközi jog tartalmát, mennyiben abban nemjogi szerveknek tétéles jogszerv hatályát kipótló functiója nyer kifejezést, helyeseljük, ezáltal azon tartalmat jog kifejezésének nemcsak el nem ismerjük, hanem méltánylásunkat fejezzük ki azon részint religiói, részint erkölcsiségi, részint közgazdászati elvek és érvek irányában, melyek hatálya a nemzetközi viszonyok nemcsak egyetemes emberi lét össrendeltetéséhez képesti fejlődésére többet eredményez, mint az eddigelé létrehozott jogszervezet bir eredményezni, hanem magának ez utóbbinak ama rendeltetéshez képesti kiépülését is lényeges megkönnyíti. Ebbeli elismerésünk illeti tehát a religiót, erkölcsiséget és közgazdászati szervezetet, de

legkevesebbé sem azon hiu conceptiót, melynek önválasztott alapja és kútforrása ott kezdődik, hol a viszonyok valósága megszűnik, melynek módszere az ezekben hatályos szervezetektől eltekintés, eredménye zavar és ellenmondás.

Egyébiránt pedig az összes természetjog részletein át mindvégig annak bizonyosságával találkozunk, hogy ez állítólagos jog sem az egyetemes emberi természetből, sem logikai kathégoriákból nincs levezetve, aminthogy azokból le sem is vezethető; hanem hogy az voltaképp nem egyéb, mint a tételes jognak egyéni öntúlbecsüléssel egyetemes irányadóul felvetett egyéni nézetek s különböző nemjogi érvekhez képest való átdolgozata.

Mindezekhez képest igazolva van, ha egy, a tételes jogon kívül állítólag még létező jognak eszméjét elvetve, erre való tekintet nélkül a mindvégig tételes jellemű jog kútforrása iránti vizsgálatomat folytatom.³²⁾

³²⁾ Lássuk még, fölöslegkép, az állítólagos természet- vagy észjog létele mellett felhozott (v. ö. Pauler T. Észjogi alaptan, Pest, 1854. 31—37. §§.) érvek — alaptalanságát. Négy ily érv hozatik fel:

A) „Észjognak szüksége,“ mert: „az emberek összes természeténél fogva társas öszlétők feltétlenül szükségesek, de ez csupán csak a külső szabadságkör meghatározása által válik lehetségessé, az arra vonatkozó szabályoknak létele tehát ép oly szükséges, mint a társas öszlét maga,“ — való igaz, de a tételes jog is „külső szabadságkör meghatározása,“ s így ez okoskodás csak a tételes jog szükségét bizonyítja; az utótétel: „azok kizárólag emberi tekintélyen nem gyökerezhetnek, mert egyébként el kellene ismernünk, hogy az emberi létnek feltétele ugyanazon emberektől függ, azoknak találma-

A jog, miként már többször mondván volt, az emberi élet egy részének, t. i. a jogviszonyoknak szervezete; mint ilyen a jog mindenkor és szük-

nya,“ semmi összefüggésben sincs az előtétellel, hanem czáfolásra tér át az ellen, hogy a jog az emberek találmánya, mi pedig sem nem a mi állításunk, sem nem észjog lételének tagadásával szükségkép kapcsolatos állítás, minthogy nézetünk szerint a (tétéles) jog a nemzeti közszellem szerves emanatioja, mely az „emberek önkényének“ befolyása alatt sem áll, a nemzeti közszellemet meghatározó factorok legcsekélyebbike lévén épen — az egyesek önkénye.

B) „Az emberi öntudat,“ mert: „számos lélektani védvekre találunk, melyek mint belső öntudatunk mindannyi nyilvánulásai, kételesen kívül helyezik, hogy mi valamint a jót a rosztól, a szépet a rúttól, úgy a jogost a jogtalanától is megkülönböztetni nemcsak tudjuk,“ — természetesen, mivel a tétéles jogot a nemzeti közszellem létre nem hozhatá, ha az emberiség jog iránti fogékonyság, jogérzet hiányában volna; az pedig, hogy a jogost a jogtalanától nemcsak megkülönböztetni tudjuk, „hanem annak teljesítésére, ennek kerülésére belső sugallatnál fogva késztetünk: hogy míg az igazságtalanság elkövetése lelkiismeretünk rosztalására talál, addig sértett jogunk érvényesítésére, jogtalanságok visszautasítására felhatalmazva érezzük magunkat,“ ez részint a tétéles jog létezésével áll okozati kapcsolatban, részint jog körén túlmenő, erkölcsi tünet, minthogy a „lelkiismeret“ és a „belső sugallat“ a jogban ignota quantitas; hogy pedig mindez történnék: „függetlenül a tétéles törvények (miért nem jog?) intézkedéseitől, másoknak az iránti véleményei és nézeteitől,“ ezt nem egy chimaerikus jog létele, hanem azon ténykörülmeny hozza magával, hogy, miként a szövegben megmutattuk, magokon az élő jog viszonyokon is ki van fejezve a jogalkotó nemzeti genius szabályszerűsége, és ezek szemléléséből, nem pedig azoktól eltekintő speculatio, vagy homályos sejtelemről szokta a jogszerűséget vagy jogszerűtlenséget vitató egyes ember meggyőződését meríteni. A mi

ségkép reális kifejezést nyer — magokon az élő jogviszonyokon, mivelhogy szervezetet szervezett nélkül gondolni sem lehet.

vége azt illeti, hogy „ro konszenzvel viseltetünk az igazságosnak, ellenszenzvel az igazságtalanak ismert ügy iránt, tekintet nélkül a személyre; meg nem tagadhatjuk a tisztelet adóját a jogszerűségtől, roszalásunkat a jogtalan eljárástól, habár érdekünkkel ellenkezők is,“ úgy ez mind kétségtelen és szép, de minthogy a tételes jog is tökéletesen igazolja a tüneményt, nem következik abból egy a tételes jogtól miséigileg különböző jognak létele, sőt ez utóbbi ellen szól az, mennyiben két egymásnak ellenmondó joglétezése esetében a „rokon és ellenszenz, tisztelet és roszalás“ minden biztos alapot veszítené; hogy pedig „még a tételes törvények (jog?) igazsága fölött is hozunk ítéletet, némelykor azok tartalmát, rendeleteit igazságtalanoknak tartjuk,“ az ez állításban rejlő roppant eszmezavar e helyütt rendbe nem hozható, hanem alább a IV. cikkben leírt okadolt helyreigazítást: itt legyen elég az eredményt kifejezni, hogy t. i. tételes törvények feletti ítéletünk, feltéven, hogy a törvény csakugyan — törvény, jogtörvény, csak annyiban szólhat ilyen ellen, mennyiben helytelen fejezi ki az élet összetettségében létező jogviszonyalkatát; ítéletünk mérvét tehát mindenkor az élő jogviszonyokból meritjük, nem pedig az, akaratképességen s ennek általánosságán kívül jog iránt mit sem releváló egyetemes emberi természetből, vagy épen a gondolkodás kategóriáinak tartalmatlanságából. Igazságtalanságról, ellenben, törvények, jog irányában csak ama szó nem jogi, nem tulajdonképeni, t. i. ethikai értelmében szólhatni, mint-hogy az „igazságtalan jog“ fogalma a fából készült vas-
karika fogalmának minőségét osztja.

C) „A népek őszhangzó véleményei,“ mert: „nem szenved kétséget, hogy az őszállapott legalacsonyabb fokozatán túl emelkedett nép-örzsőkők mindenkor és mindenütt a jog és togtalanság fogalmával birtak,“ igen természetesen, mert az emberiség jogérzettel bir, „azokat emberi

A jog legközvetlenebb s azért leghívebb, legbiztosb megismeréséhez tehát úgy juthatunk el, ha magokat a jogszervezetben álló viszo-

akarát és önkénytől föl nem tételezték,“ bizonyára nem, hanem részint a szokás és törvényben kifejezett tételes jogtól, részint, mennyiben azok hiányosak, a jogviszonyokban nyilatkozó szabályszerűségektől, „ebbeli meggyőződésöket nyelvök kifejezéseiben, jogi jelképekben, de mindenekfölött jogszokásaikban, mint a nép jogérületének kifolyásaiban tükrözték vissza,“ mintha csak a tételes jog létezését és nem a másikat kellene bizonyítani, és mely tételnek nemcsak nem folyamánya, hanem nyombani megszüntetése, ha utána mondatik: „fényes bizonyosságául annak, miszerint vannak a társadalmi létnek bizonyos törvényei, melyek sem idő, sem a körülményeknek (nem) szüleményei, hanem átalánosak és állandók, mint az alap (minő alap?), melyen gyökereznek,“ minthogy a „nép jogérülete“ nem mindenütt és mindenkor azonos tartalmu, hanem nemzetenként különböző, mihez képest „a társadalmi létnek törvényei“ sem nem „átlánosak,“ sem nem örökre „állandók.“

D) „Az ellenkező állítás ferde következményei,“ mert: a) „a szerint az igazság erénye (!) csak akkor gyakoroltathatnék. midőn tételes intézmények határozzák meg a jog körét“, — igazságról, jogról csak ott lehet szó, hol annak szabályzata alá tartozó viszonyok léteznek, s e viszoyokkal mindenkor egykorúlag létezik a jogszabályzat is: tehát ott, hol jognak helye van, hiányozhatik törvényes vagy szokásos jogszabály, de soha sem a szabályzatot igénylő jogviszonyon mutakozó tételes szabályszerme, s e szerint be sem isíhat azon eset, melyet ezen tétel, mely az „erény“ kérdésbe hozásával amúgy is a jog köréből eltávozott, okúl vett. b) Hogy épen tételes intézmények „hiányában nyilvánul legfényesebben“ az igazság erénye, e tünemény valódi jelentőségét a természetes nemzetközi jog tartalmának méltánylásánál épen előbb láttuk. c) Hogy jogról nézetünk mellett „a jog melletti buzgalom csak mulékony és

nyokat szemléljük és méltányoljuk ; miként a természeti törvényeket, vagy a nyelv szabályait is az azon törvények szerint létező és ható anyagi világ-

változókony szabványok melletti lelkesedés volna; mi itt és ma igazság, az más helyütt vagy rövid idő múlva igazságtalanná válhatnék,“ e tétel a jog uralmának helytelen felfogásán alapúl, minthogy az, mi „itt és ma“ igazságos, az mindennütt és mindenkorra is igazságos marad, p. o. a hazánkban történt subsequens matrimonium általi legitimatio igazságos Angolországban is, holott az angol jog ez intézményt nem ismeri s igazságos maradand hazánkban, habár később e jogintézmény eltöröltetnék ; mi pedig a jog melletti „buzgalom és lelkesedés“ dolgát illeti, ugy határozza el kiki önmagában, mikor bir a jogért inkább lelkesülni, valjon akkor-e, ha azt közszellem szer ves emanatiójának tekinti, vagy pedig akkor, ha elvont fogalmakból készült gyártmánynak? d) Hogy továbbá jogróli nézetünk mellett „a tételes intézmények fölötti ítéletet is lehetetlennek kellene tekintenünk“, ez állítás teljen alaptalan, mert magunk állítjuk, hogy ítélni arról: először létünk más szervezeteinek, a religio, erkölcsiség és közgazdászati, másodsor az egyetemes emberi lét öszszervezete, a philosophia szempontjából, harmadszor pedig jogászilag, tételes jogviszonyokból merített mérvhez képest. e) Hogy, végre, a tételes jog „általános alap nélkül (hát a nemzetek geniusa nem általános alap?) egyszerű tényleges viszonynyá sülyedne, felsőbb magasztos szentesítését nélkülözné (élő jogviszony nélkül nincs jog, az élő jogviszony pedig soha sem lehet mérőben tényleges, minthogy már önmagán hordja jogi qualificatióját s a szentesítések egyik legnagyobbikát: a közszellemét); a jogszerű hatalom és bitorlott erőszak közötti lényeges különbség elenyészne (hogyhogy? miután a közszellem szer ves emanatiója kétségtelen megkülönböztetést tesz lehetségessé), sőt a társadalmi viszonyok legfontosb alakzatai, az állami és nemzetközijogéletnek számtalan feladványai azokra vonatkozó szabályok nemlétében (nincs jogviszony szabályzat nélkül) jogi szempontból megfejthetetlenekké lennének, fölöttük az önkény, a véletlen határozna

nak, illetőleg az eme szabályok szerint képződött nyelv alkatának szemlélése és méltánylása nyomán ismerhetjük meg legközvetlenebbül s legbiztosban.

De e legközvetlenebb megismerés a jogviszonyokkal szemközt némi nehézséggel jár. Ez utóbbiak, ugyanis, mint eszmebeli vonatkozások, sem nem fekszenek nyitott könyv módjára előttünk, miként az anyagi világ, sem nem oly egyenlők mindenkor és mindenütt, mint a változatosságában is következetes anyagi természet; e részben a jogviszonyok és jog inkább a nyelv és nyelvszabályokhoz hasonlítanak. Valamint t. i. az összes emberiségen át mindenütt hallhatunk ugyan gondolathirdető hangizületet, de ez utóbbi az egyes nemzeteknél különféle alkotásu és jelentésű: úgy jogviszonyokat is találunk ugyan az összes emberiségen át, de alkatra és jelentésre nézve szintoly nemzetenként különbözőket, mint különbözők ama hangizületek. Miként tehát beszéd jelentésének felfoghatása s a nyelvszabályok azon való megismerhetése végett nem elégséges, füleinket beszédnek megnyitnunk, hanem okvetlenül már értenünk is kell nemcsak azon nyelvet, melyen a beszéd foly, hanem a nyelv alkatelemeit is; úgy a jognak ismerete sem szülemlik meg a jogviszonyok szemléletéből, ha nem értjük már jelentését a jogviszonyoknak és azon alkatoknak, melyek a jogviszonyokon joghirdetőleg mutatkoznak.

Midőn tehát azt állítjuk, miszerint a jogot legközvetlenebbül és legbiztosban az élő jogviszonyok szemlélése és méltánylása által ismerhetjük meg,

(a tételes jog nem önkény, véletlen vak esete, hanem genius szerves szüleménye)⁴, — e végállítás, miként a közbeszótt megjegyzések mutatják, a tételes jog való lényének teljes félremagyarázásán alapúl s az általam jellemzett tételes jog ellenében mitem, mellette sokat bizonyít.

nem akarjuk azt mondani, hogy a tárgyi jog kútforrását az élő jogviszonyok képezik³³⁾, valamint nem mondjuk, hogy a nyelv kútforrása a beszéd; hanem kijelentjük azáltal, miszerint tudományunk előtt szinte fekszik egy egyszerű reális természet, miként a természeti tudományok előtt az anyagi világegyetem, a nyelvtudomány előtt a nyelvek.

E egyszerű, életerőtől dagadó, tudományunk tételeinek valóságát képező s ezeket tagolata méregyenén hirdető természet: tudományunk ultima ratiója, érvtartaléka, egyetemes becsmérője, megdicsőítése, gyönyörűségünk; ez emeli tudományunkat az e nevezetre érdemesítő emelkedettebb színvonalra; nélküle a jogász lelketlen leguleius, vagy agyrémek füstgomolyán elképzelt bohó volna.

És erről fordítsuk el végkép szemeinket, ettől tekintsünk el megvetőleg? Valójában, csak élet folyásán megtévedett ember- és életgyűlölő adhat ily tanácsot, hahogy ennek valódi értelmét csakugyan felfogni képes!

A nemzetenként különböző jogviszonyok lévén a jognak miségéhez tartozó reálitása, a jogot létrehozó potentia utáni nyomozás a jogviszonyokat létrehozót is tárgyazza.

Mi hozza tehát létre mindkettőt?

Erre a már kifejtettek után egyenesen, röviden s mindamellettt határozottan, kimerítőleg felelhetni.

Ugyanazon genius, mely a természeti öszlénnyekként: nemzetenként létező emberiséget a jog sajátos szabályzata alá eső viszonyokba vezette és vezeti: a nemzeti közszellem hozta és hozza folyást létre az e viszonyok szervezetét kifejező jogot.

³³⁾ Képezik ezek igenis az alanyi jogok kútforrását.

A nemzeti közszellem, mely, miként az egyéni szellem, az anyagi és szellemi világ egyetemes urának teremtménye, s mint minden ily származásu potentia bizonyos, a világegyetem összfeladatában egyes láncszemet képező különfeladat megoldására van hivatva; a nemzeti közszellem, mely e feladathoz képest a természeti képződésöknél fogva, létezésök első percében nemzeties egységben, úgy szólván önmagokat találó egyéneket ösztönszerűleg hozta társas öszlétet megalapító külvizonyokba s ezek alkatán saját eszméjét, jellemét jogszabályzatúl egykorúlag kifejezi; a nemzeti közszellem, mely e viszonyok biztosítása céljából közhatalom megalapítására indított s ennek is alkatán, hatályán nyilatkozik és minden egyes nemzettagot ama viszonyokbani cselekvősége közben vezet; a nemzeti közszellem, végre, melynek productuma a polgárisodás.

A jog ezekhez képest kettős életet él: a jogviszonyokban megtestesülten, és a nemzet köztudatában mint eszme.

Ez eszme azonban szabályzat lévén, bizonyos idomot vesz fel, melylyel kellő határozottságot ölt magára, hogy bizton megismerhetővé legyen. Ily idom három van.

Megismerhetjük a jogot:

1. Külccselekvényekbeni nyilvánulatain, a szokásból, gyakorlatból; tartamosan folytatott cselekvés hasonlóságából a nemzeti jogmeggyőződés parancsoló szózata vehető észre.³⁴⁾

2. Absolut érvénnyel ellátott szavakbani megtestesítettségéből: a törvényből.³⁵⁾

³⁴⁾ V. ö. Puchta, *Gewohnheitsrecht*, két köt. Erlangen, 1828. 1837. — Savigny, i. h. I. 12. §.

³⁵⁾ V. ö. Savigny, i. h. I. 13. §.

3. A tudomány közvetítésével, miről bővebben kell értekezni.³⁶⁾

A nemzetek életében általánosan tapasztalni, miszerint miveltség keletkeztével egyes tevékenységek és ismeretek bizonyos osztályok életfeladatává lesznek s ezáltal a nemzet egyetemes tevékenységéből, ismeretéből elkülönülnek. Így a jog is, melynek ismeretében egyideig az összes nemzet osztozik, a jogviszonyok sűrűbb egymásba szövődésével oly részletes kiképzést nyer, hogy ebben az összes nemzet ismerete teljesen többé fel nem karolja. Evvel egykorúlag képződik egy néposztály, mely a nemzetet jogtudat dolgában természetsszerűleg képviseli: a jogtudók. A jog ezáltal nem veszíti el nemzeties alapját, egyrészt mivel alapvonalaiban legalább még mindig a nemzet köztudatában él, másrészt mivel magok a jogászok, mint a jogra irányzott nemzeti közszellem vívői, a nemzeti jogtudatnak szereznek tisztultabb kifejezést.³⁷⁾

Két irányban tevékeny pedig a jogtudósok osztálya: jognak egyrészt közvetlen létre-, másrészt tanszerű tudatra-hozásával, mely utóbbi a jogban lakozó egység felderítése és tanszerű keresztülvitele, valamint az ezáltal keletkező szerves életnek jogképződésre való áthatása által közvetve szintén hoz létre jogot. Az ama tevékenység útján létrejövő jogot lehet jogászinak, az utóbbi útján keletkezőt tudományosnak nevezni, habár amaz is osztja a tudományoság jellemét; mások ama

³⁶⁾ V. ö. Savigny, i. h. I. 14. §.

³⁷⁾ A nemzeties közszellem jogászokbani megerőtlenülése azért a jogtudomány hanyatlását vonja maga után; bizonyítja ezt a negyedik keresztény-századbéli római jogászok és jogtudomány példája.

tevékenységet anyaginak és productivnak, az utóbbit idomszerűnek és receptivnek nevezik.

A receptiv tevékenység a jogot szokásban és törvényben való kifejezettségéhez képest fogja fel, míg a productiv a nemzeti közszellemtől áthatott élő jogviszonyokhoz fordul s ezekből hozza ki főleg azt, mi sem szokásban, sem törvényben nem lelt kifejezést, vagy csak jogviszonyok alkatának meg nem felelőt.

Szokás, törvény és jogtudomány, e három idom, idoma ugyanazoknak: a jogalkotó nemzeti geniusnak. Kezdetben ez utóbbi leginkább szokás idomában hatályos, később törvényében s a tudomány idomában éri el a jog azon tökélyt, melynél fogva képessé lesz az őt létrehozó nemzetet túlélni, méltóvá, hogy a nemzetek egymásrakövetkeztének fonalán megöröküljön, miként ez névszerint a római nemzet jogával valóban történt.

Büszkén, bátran mondhatjuk el mindezekhez képest tudományunkról: *far à da se!*

A jogszerv alkatának kiképzésére, különhatályának tökéletesétére nincs szükségünk semmi idegen szerv vagy tan segédletére; mi pedig szervünknek emberi lét egyéb szerveiveli összehatását illeti, e részben elismerjük ugyan a philosophia józan elveinek illetékességét s a más különszervek szempontjából felállított helyes postulátumok jogosultságát: de szervünknek és sajátlagos hatályának fentartása végett kénytelenek vagyunk szigorún ahhoz ragaszkodni, hogy a jog, mely létünk egyéb szervezeteiveli összefüggése által ez utóbbiakkal való öszhangzásra amúgy is ösztönöztetik, valóságos és sajátyszerű kútforrásából nyerje összes kiképzetését s ne használtassék *hetero-*

g én functiókra, melyekhez sem hivatása, sem képessége nincs.

A jogszerv sikeres hatálya lényegesen feltételezi a religilói és erkölcsiségi szervek épségét és hatályát: a jogszerv tehát sajátlagos hatályával is biztosítja amazok épségét, fokozza hatályukat.

Anyagi jólétre a jogszervezet egyik ága, a vagyoni jogintézmények nyitnak első lehetőséget, sőt e lehetőség megvalósultát sajátlagos hatályuk is mindinkább előmozdítani az egyetemes emberi viszonyokkal kölcsönható élő jogviszonyok által folyton indítatik. ³⁸⁾

Az emberi lét egysége pedig, a nemzeti különféleség szükséges fentartása ³⁹⁾ mellett is oly szoros, az egyetemes emberi szellem ösz hatályá oly hatalmas, hogy a jogszervnek önmagába való megmerevedéstől tartani nem lehet.

A jog tehát közvetve előmozdítója a religiónak, erkölcsiségnek és anyagi jólétnek; mint lényeges alkatrésze az egyetemes emberi szellem szervezetének e szervezet jellemében, az észszerűségben szinte részes: ⁴⁰⁾ de valamint e jogszerv nem lehet

³⁸⁾ Gyönyörű példája ennek a váltójog képződése, mely egyszersmind sujtó érv azok ellen, kik a jogkeletkezést elméletekben keresik; holott az elmélet csak sántítva halad az élet képzeményei nyomában.

³⁹⁾ A nemzetek szintugy természeti egyéniségek, mint az egyes emberek, s a mily kevéssé veszítik el ezek egyéniségüket azáltal, hogy családhoz, nemzethez tartoznak, mily kevéssé olvadnak fel ezekben, époly kevéssé fognak a nemzetek a világpolgárság túlhajtott eszméjéhez képest egyéniségökből valaha végkép kivetközni; egyes nemzettel történhetik ez, de akkor a nemzet — meghalt s az emberiség avval — megkevesbült.

⁴⁰⁾ Azokat, kik az észszerűség elvét oly igen pengetik, figyelmeztetni kell, hogy az észszerűség a tételes jognak szinte

merőben eszközévé a religio, erkölcsiség és anyagi jólét előmozdításának, hanem mindenekelőtt sajátlagos functióra van hivatva, úgy nem is lehet hivatva véghezvinni azt, mit csak az emberi lét összes szervei egybehatva vihetnek véghez, vagy éppen utopikus állapotok előidézésének megkísértésére.

Valamint tehát visszautasítunk minden kísérletet, mely akár a theologia, akár az erkölcstan, akár a közgazdaszat szempontjából jog dolgában szándékoltatik, úgy illetéktelennek kell kijelentünk a philosophia részéről is minden olyas conceptiót, mely mást, mint a létező jogszerv áthatását czélozza, vagy annak egyetemes emberi létösszervezetéveli összehatása méltánylásánál egyebet tartalmaz; legkiváltkép pedig oly conceptiókat, melyek a jogélet tökéletesbitésének ürügye alatt a hatályban levő jogszervezetet megszübbasztják s végletül a jogélet desorganisatióját eredményeznék.

A jog, mint a nemzeti közszellem emanatiója, csak ez utóbbi től, nem pedig abstract eszméktől, egyetemesre irányzott speculatiótól várhatja kiépülését, lehető tökélyét. Csak mennyiben a nemzetek közt mivelődés és képzés, polgárisodás dolgában successiónak van helye, vehet a jogfejlődés az egyes nemzetek körén, jellemén, életén túl terjedő folyást; de nem szabad felednünk, hogy mindenkor a nemzetek genius a az, mely jog dolgában a

qualitása, jelleme. Innen van, hogy tudományunk sem pusztán történelmi, sem pusztán bölcséleti nem lehet, hanem e kettőt egyesítő. De a philosophiának hivatása a létező jogot áthatni, nem pedig egy nemlétezőt felfedezni. V. ö. Richter A. L. Lehrbuch des kath. und evang. Kirchenrechts. Lipcse. 1858. 5. kiadás. 5. §.

successiót elfoglalja s azt közvetlenül saját miségéhez képest és javára, s csak közvetve a nemzetként élő összes emberiség érdekében növeli.

Nemzet nélkül nincs nyelv — nincs jog.

III.

A JOG ALAPJELLEME.

(*Feladványa*).

Szellemiségénél, akaratképességénél fogva az emberiség szabadsági létre van hivatva, szabadsága azonban bizonyos szabályzathoz kötve.

A jog e szabadsági szabályzat egyik tagja, t. i. az, mely az emberiség természetileg alakuló társas öszlétének külviszonylati körére vonatkozik s ez utóbbit a társas öszlétben résztvevők személyiségének ama körbeni hatályosulhatása szempontjából szervezi.

E szervezet az egyesek szabadságára nézve megszorítás, mennyiben az egyéni akarat hatályának közszellem-megállapította mértékét és módot szab; de egyszersmind eredményezője a társas öszlétben megkívántató és főleg tekintetbejövő egyetemesség szabadságnak.

Már ezekből is kitetszik a jog alapjelleme s feladványa⁴¹⁾.

Mennél magasban áll valamely lény a tökély lépcsőzetén, annál erősebb, határozottabb abban a másoktól megkülönböztethető sajátságosság: egyéniség. Azért ez utóbbi e földi lények közül legerősb az emberben.

⁴¹⁾ V. ö. Puchta, i. h. I. 8, 9, 31. §§.

Hoffmann P. Jog lénye.

Az egyéniség s az ebből fakadó egyéni önzésnek természetes következménye az emberek közti egyenlőtlenség.

Nehogy azonban az egyéniségek önző hatálya kölcsönös irtó harczzá fajuljon, Puchta gyönyörű mondása szerint, két vezető adatott az embernek, melyek ama hatályt nem nyomják ugyan el végkép, hanem fékezik. E vezetők: két ösztön, melyek az önzésnek legéleseb ellentétei, s assimilatióra törekeshetnek: a szeretet s a jogérzet.

A jog feladata s ehhez képesti alapjelleme tehát abban áll, hogy az emberek egyéniség-szülte egyenlőtlenségének határt vessen, bizonyos tekintetben egyenlőséget hozzon az emberiség közé.

Mily eszközökkel fejt meg a jog e nehéz feladványát?

Nem azért, hogy az egyéniség-szülte egyenlőtlenséget megszüntetné, mint a communismus vagyon dolgában czélozza, mert ez teljes hatálytalanításával járna a végzésszerű missiót nyert s ehhez képesti hatályában igen üdvös tényező szerepét játszó egyéniségnek, mi magának az emberi természetnek lényeges átalakítása, újjáteremtése nélkül nem is volna lehetséges; hanem azért, hogy az emberek egyéniség-szülte egyenlőtlenségétől jogi vonatkozásban eltekintve az emberek egy oly minőségére támaszkodik, mely iránt köztök különbség nincs s mely alapjánál fogva a jog egyenlőséget eredményezhet.

Az emberek ebéli minősége, miként már kifejtettem, az akarat-i képesség. Midőn a jog ezt alapúl veszi, kijelenti, miszerint ezen minden emberben egyaránt találkozó képességnek egyenlő hatályra nyit tért a jog terének megnyitásával, nem ügyelvén arra, mennyiben bírják a csak lehető-

ség dolgában egyenlő tényezők valójában hasznukra fordítani.

A jog feladatához képesti alapjellemét tevő egyenlőség tehát nem tartalomszerű, anyagi, hanem csak idomszerű.

A törekvés, az idomszerű egyenlőség elvét minden köréhez tartozó viszonyok iránt érvényre emelni, képezi a jog sajátlagos fejleményi funkcióját, ennek elérése a jog alapindokát, az u. n. *iuris ratiót*, s az ez utóbbihoz képest megalakult jogszabályok összesége az, mit közönséges jognak (*ius commune*) nevezünk.

De minthogy az alaki egyenlőség szabályelve, melynek a jog az egyéniségeket alávetni törekszik, s mihez képest az embereket nem mint különféle képességgel, erővel ellátott egyéneket, hanem mint egyenlőn személyeket tekinti, némely kivétel és körülmények közt az emberek és viszonyaik saját szerű természetének teljes és méltánytalan elnyomására vezetne: a jog merev egyenlőségi alkatait kivételileg e különböző természetnek is megnyitja, azaz oly szabályzatokat is hoz létre, melyek nem a fentjellemezett *iuris ratió*-n, hanem az emberek és viszonyok egyéni természetéből folyó igények tekintetbevételén alapulnak⁴²⁾. Az ilykép okadolt jogszabályok összeségét nevezhetni kivétel és jognak, a rómaiak *ius singulare*-je nyomán.

Első feladata a jognak az idomszerű egyenlőség uralmát szilárdan és következetesen megalapítani, azaz: az akaratképességnek minden emberben egyaránt, vagy más szóval: minden embernek személyül való elismerését kifejezni. Igényli

⁴²⁾ Egy példát a római jog köréből felhoz Puchta, i. h. I. 93. old.

ezt a tényálladék, vagy is azon körülmény, hogy tényleg minden ember akaratképes⁴³⁾; igényli továbbá a religió és erkölcsiség, mint melyek ez elismerést nemcsak magok körére nézve kifejezik, hanem az emberi lét egységénél, szerveinek kölcsönhatásánál fogva ennek jogteréni elismerését is feltételezik; igénylik végre közgazdasági érvek, sőt a nemzetek egyetemes jólétének összes feltételezvényei.

A jog ebbeli feladatát azonban, az emberek jogterén legáthatóbb egyéniség-szülte egyenlőtlensége, a nemzetek kezdetben nem kevesebbé roppant egymástóli különbözősége s ehhez képest egymáshoz való merev helyzetök, gyakori ellenségeskedéseik miatt, csak közmiveltség fejlődtével, hosszabb idő múlva s nagy erőfeszítéssel bírja megoldani.

Mondhatjuk-e, hogy mielőtt e feladat megoldva nincs, a jog e nevezetre nem érdemes, vagy hogy a jog e feladatnak meg nem felelő szabásai voltaképp nem is jogszabások, vagy ha még is, úgy legalább igazságtalan jogszabások, mint többek közt a személyi függetenség különféle intézményeiről mondatott?

Megvallom, hogy én, mint jogász, e kérdést nem értem, s csaknem hajlandó vagyok arra oly alakban felelni, mint P. J. Celsus bizonyos D. Labeonak hasonjellemtű kérdésére felelt⁴⁴⁾; de mint-hogy ama kérdés tartalma sokkal fontosb, kellő ovatossággal s határozottsággal akarok — nem arra felelni, hanem a kérdésnek mivoltja után kutatni, miáltal a felelet szükségessége is tán elenyészik.

Láttuk, hogy a jog a nemzeti közszellem jogvi-

⁴³⁾ Elismerték ezt már a római jogászok is: „Servitus... qua quis dominio alieno contra naturam subiicitur“ (§. 2. J. 1. 3.)

⁴⁴⁾ V. ö. L. 27. D. 28. 1.

szonyokat szervező productuma, s mint ilyen parányian kezdődik, aztán növekedik, néha növéseben fenakad, sőt kinövésekre is fajul, míg a tökély bizonyos fokáig eljut. Mint organismus, továbbá, a jog magában hordja a kiépülés első feltételezőjét, az egész jövő miségét magában foglaló hajtásérőt; de ez utóbbi hatálya időhöz és körülményekhez van kötve. Ki ez organismust ismeri, előre meg bírja mondani, mi válhatik, sőt minék kellene válnia belőle, s ki a körülményeket is tekintetbe vette, megmondhatja, mi fog legközelebb belőle valójában válni, s ha az utóbbiak mostohasága miatt a növés egyidőre fenakad, vagy épen természetellenes irányt vesz, úgy ezt is bírja méltányolni, minősíteni. Tegyük fel már most, hogy ez utóbbi állapotban látunk valamely jogszervet, hogy p. o. a személyiség minden emberbeni elismerésének szabályát nem bírta még megteremni: mit fogunk mondhatni? Bizonyára annyit, hogy a szerv nem nőtt ki még magát azonkép, mint miségénél fogva hivatva van magát kinőni; de azt mondani, hogy a mi eddig nőtt, legyen bár még oly parányi, vagy satnya, nem kihajtott jogszerv, nézetem szerint szintoly képtelenség, mintha valamely nyelvtől e miséget megtagadnók, mivel még kellő tökélyt nem ért, vagy mintha valamely fának kinövéseit fának nem tartanók.

Csak ki azt gondolja, hogy a jog nem csupán emberiség idő- és körülményekhez kötött földi létének egyik szerve, hanem egyetemes és örökre szóló elvszabályzat; hogy ehhez képest a jog nem a nemzetenként élő emberiség viszonyain képződik, hanem öröktől fogva készen, befejezetten létezik; hogy csak az emberiség tudatlansága és gonoszsága akadályozza e készen és min-

denki által felfedezhető szabályzat gyakorlati megvalósultát: csak ki eként gondolkodik, miként, nézetem szerint, jogásznak nem lehet gondolkodnia, csak az fog létező jogszervekre vonatkozólag igazságtalanságról, e szó jogi, nem erkölcs-tani értelménye szerint, beszélni.

Azon jog tehát, mely a személyiséget bizonyos emberektől még megtagadja, voltaképp nem egyéb, mint tökéletlen, alapjához képest még ki nem épült jog; mihelyt a személyiség minden emberben egyaránt való elismeréseig jutott, a *ius commune* elérte tökélyét, s kezdődik a jogszerv tökélyfejlődésének második folyamata: a *ius singulare* képződése, melynek terjedelmét a jogképződés mai előhaladott stadiumából sem lehet még ki-mérni.

A jognak, nem tartalomszerű, hanem hatályában rejlő alapjellemé végre abban áll, hogy, mint külviszonyok szervezete, anyagi kényszerrel valósítja meg magát, s hogy ehhez képest csak is külső valósulásra törekszik, a személyek ezt követő érzületét egészen közömbösnek tekintvén.

IV.

A JOG TERE ÉS RENDSZERE.

Az emberi élet megszámlálhatatlan, egymásba szövődő viszonyok sokaságából áll; e viszonyok egyik osztálya, t. i. azon külviszonyok, melyek összesége természetileg alakuló társas öszlétünket képezik, teszik a jog terét, melyet a társas öszlétben résztvevők személyiségének azon való hatályosulhatása szempontjából szervez.

Egészen más jelentőségök van a jogviszonyoknak az alanyi jogok szempontjából; ezekre nézve amazok előidézői szerepet játszanak.

Egy példa az egészzet teljesen megvilágítandja.

Az emberiség anyagi önfentartása leginkább függ az őt környező anyagi világ egyes részeinek használhatásától s társas öslétünk sem tarthatja fen magát anélkül. E használat, vagyis azon viszonyok, melyekbe az ember e használat céljából az anyagi világ egyes határvonalozott részeivel, az u. n. dolgokkal helyezkedik, a tárgyilagos jog teréhez tartoznak, jogviszonyokká lesznek, azáltal, hogy a tárgyilagos jog szervezetöket kifejezi, p. o. ezen tételben: meddig valaki valamely dolgot jóhiszemüleg bir, addig annak használata őt illeti. Az alanyi jog szempontjából ellenben, miként mondtuk, előidézőként jelentkeznek a jogviszonyok, azaz jogositottságunk attól függ, hogy azon viszonyban találtsunk, melylyel a tárgyilagos jog amaszt összekötötte; tehát a fentebbi példában: hogy jóhiszemüleg birjuk a dolgot, melynek használhatását jogositványkép igénybe vesszük.

Ezekből már most a tárgyilagos jog rendszerének alapja sem lehet kétséges.

Szokásos volt eddigelé, a jog rendszerét az alanyi jogokon felépíteni s több magánjogi törvénykönyv, többek közt az ausztriai polg. törvénykönyv is⁴⁵⁾, ez alapon épült; de hogy ez eljárás a dolgot egyenesen fejtetőre állítja, az a mondottak nyomán nem lehet kétséges. Mert eltekintve attól, hogy vannak jogviszonyok, melyekből alanyi jogok nem származnak, s hogy a jogviszonyok tehát teljesen nem vétetnek fel alanyi jogok tartalmába, minél-

⁴⁵⁾ V. ö. Unger J. i. h. I. 1. §.

fogva az alanyi jogok kategóriájára épített tárgyi jog rendszere, ha következetes marad, anyagát teljesen elé sem állíthatja, — eltekintve ez önmagában is már eléggé czáfoló körülménytől, főleg az szól ama rendszer ellen, hogy nem az alanyi jogok határozzák meg a jogviszonyokat, hanem, mint a fentebbi példából is kivehető, megfordítva a jogviszonyok az alanyi jogokat.

Egy másik alap, melyen a tárgyi jog rendszerét felépíteni kísérlet tétetett, az alanyi jogok tárgyaiinak különfélesége⁴⁶⁾; ámde ez csak akkor volna helyeselhető, ha hogy a jogtárgyak különfélesége tenné különfélévé nemcsak az alanyi jogokat, hanem a jogviszonyokat is, mi pedig nincs így. Mert ugyanazon jogtárgy, p. o. valamely telek igen különféle tartalmu jogok és jogviszonyok p. o. tulajdon, szolgálat, zólogjog, birtoknak lehet tárgya, úgy, hogy a jogtárgyak szempontjából nem konstruálhatjuk csak az alanyi jogok rendszerét sem, annál kevesebbé az ezek tartalma által ki nem meritett jogviszonyokra is kiterjedő tárgyi jogét.

Mindezekhez képest nincs kétség, hogy ez utóbbinak rendszere a jogviszonyok kategóriája szerint konstruálandó: a jogviszonyok organισμούsa fejezendő ki a tárgyi jog rendszere által.

Önkényt értetik azonban, hogy ez nem a tárgyi jog főfelosztására vonatkozik, hanem csak az e főfelosztás nyomán elkülönülő tagokra, u. m.

⁴⁶⁾ E rendszer indokolását s keresztülvitelét ujabban Puchta kísértette meg, különben remek munkáiban, s e nagy jogász tekintélye engem is rábirt, „Római magányjog rendszere, Pest. 1859-61.“ című munkámban e rendszert követni (v. ö. 21. §.). Nincs azonban kétség, hogy el van az hibázva, sőt következetesen keresztül sem vihető.

a magán-, köz- és egyházi jogra, illetőleg ez egyes jogrészek rendszereire. E főfelosztás ellenben alapul a személyminőségek kategóriáján, mely szerint vannak magán-, köz- és egyházzogi személyek. ⁴⁷⁾

* * *

Fejtegetéseim eredményeit összefoglalva, joglényérőlí nézletemet következő öt tételben fejtezem ki:

A jog alapja: az isteni akarattal való párhuzam-minősítette emberis szabadság.

A jog kútforrása: a nemzeti közszellem.

A jog alapjeleme: az egyenlőség.

A jog tere: az emberiség természetileg alakuló társas öszlétében foglalt külviszonyok öszsesége.

A jog rendszere: a jogviszonyok organismusának kifejezése.

⁴⁷⁾ V. ö. idézett munkám 19. §.

Rövid idő alatt fog megjelenni:

JUSTINIANUS CSÁSZÁR

INSTITUTIONAK

NÉGY KÖNYVE.

A CORPUS IURIS CIVILIS, KRIEGEL TESTVÉREK ÁLTAL 1858-
ban (NYOLCZADSZOR) KIADOTT EREDETI SZÖVEGE

szerint

TANITVÁNYAI KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

fordította

Dr. HOFFMANN PÁL,

a kassai kir. jogakademiánál római és egyházi jog nyilv. rend. tanára
magyar tud. akadémiai lev. tag.

Ára füzve 1 frt 20 kr. o. é.

